

Historie masové komunikace

Stručný obsah přednášky, tematické členění - základní studijní témata, povinná a doporučená studijní literatura, požadavky ke zkoušce

Doc. PhDr. Otto Novák, CSc.

SMK - Sociální a masová komunikace

© Dr. O. Novák, VŠ JAK 2006

OBSAH

1. Počátky vydávání tisku v Evropě
2. Evropský tisk v 17. století
3. Evropský tisk v 18. století
4. Americký tisk
5. Tisk Velké francouzské revoluce
6. První české noviny. Karel František Rosenmüller a Václav Matěj Kramerius
7. Časopisy doby předbřeznové
8. Karel Havlíček Borovský (1821 - 1856)
9. Světový tisk v 19. století
10. Americký tisk v 19. století
11. Tisk v českých zemích v druhé pol. 19. století
12. Tiskové agentury
13. Světový tisk ve 20. století
14. Československý tisk v letech 1918 - 1989
15. Rozhlas

Úvod

Přednáška Historie masové komunikace je vymezena problematikou dějin tisku, zabývá se

vývojem tisku od dob vynálezu Johannese Gutenberga. Gutenberg kolem roku 1445 objevil princip odlévání jednotlivých liter z měkkého kovu (tzv. písmoviny) do tvrdých matric a následné ukládání písmen do řádek. K tisku pak sloužil upravený vinařský lis. Od tohoto okamžiku se začíná historie prvních tisků - letáků, následně vycházejí noviny, časopisy a od dvacátých let 20. století začíná být provozováno pravidelné rozhlasové vysílání, které od svých počátků hojně používalo novinové zpravodajství. Toto období, období tisku, je v angloamerické literatuře nazýváno Gutenbergovou galaxií. Přednáška je uzavřena osmdesátými léty 20. století. Tehdy se objevuje přirozený mezník, v politickém smyslu končí dosavadní bipolární svět, začíná rozpad sovětského bloku, končí historie reálného socialismu, koncept tržního hospodářství zasáhne dosud existující systém socialistických ekonomik, návazně končí vlády jedné strany, zruší se cenzura. Ale stejně důležitý je i technologický pokrok, kdy do médií vstupují počítače a objevují se nová elektronická média - zejména internet.

Přednáška se soustřeďuje na historický vývoj tisku - letáků, novin, časopisů a stručně charakterizuje i rozhlas. Sleduje významné noviny, časopisy, jejich vydavatele, reformátory z oblasti médií, vysvětluje ekonomické a nutně i technologické souvislosti. Výklad konfrontuje evropský a světový vývoj (zejména USA) a vývoj novinářství v českých zemích.

1. Počátky vydávání tisku v Evropě

V druhé polovině 15. století vycházely soustavně v Evropě knihy, ale trvalo dalších více než 70 let, než se objevily předchůdci novin a časopisů. Knihtisk se osvědčil při tisku bible a dalších náboženských titulů, dále se objevují tiskem vydané právní tituly a zákony. Tiskaři, aby využili kapacitu knihtisku, potřebovali „rychloobrátkové zboží“, proto tiskli pro církevní potřeby „odpustky“, dále se tiskly kalendáře a karty.

Po roce 1500 se objevují jednoduché tisky, které líčí neobvyklé a zajímavé události - bitvy, válečná tažení, přírodní katastrofy, loupeže a popravy. Tyto zprávy se označují Novina o ..., Zpráva o..., Copia, Historia, Lettera, Epistola. V Německu se objevuje označení Neue Zeitung nebo též Zeytung. Tyto Zeitung(en) začínají rozsáhlým titulem, pak následuje vlastní text - používají se výrazné iniciály a dřevoryty, rozsah se pohybuje od 1 strany do 20 stran. V Německu v 16. stol. vyšlo asi 600 000 výtisků Neue Zeitung. Zprávy, Zeitungen, Lettera, Avisy jsou vydávány v Německu, ale i ve střední Evropě a Itálii. Vedle těchto tisků existují další předchůdci novin - **Korespondence, psané zpravodajství**. Korespondent informující adresáta o situaci ve vzdáleném, ale důležitém městě, přístavu, na burze se objevuje po celý středověk. Zpravodajství korespondencí znala již říše Karla Velikého, stejně jako církevní

organizace. Gildy obchodníků měly své zpravodaje a rozšiřovaly jejich psanou korespondenci. Do dopisu byly vkládány většinou na závěr informace, které byly určeny pro další čtenáře - vznikaly tak **samostatné přílohy - Nova, Novissima, Avis, Beilage, Cedulla**. Nejstarší takový dopis je ve střední Evropě zaznamenán v roce 1420, kupecké korespondence se specializují na ceny, jsou známy z Benátek již v roce 1265. V polovině 16. století se psaní korespondencí stalo samostatným povoláním. Informace se tedy staly zbožím. Italská tradice korespondencí byla vzorem pro **Fuggerovské noviny**, obchodní a politické zpravodajství, které si vytvořili němečtí aristokraté a podnikatelé bratři Fuggerové. Fuggerovské zpravodajství dbalo o přesnost a věcnost. Fuggeri se nechali soustavně informovat o situaci v přístavech, na burzách a válečných taženích. Měli zasvěcené a spolehlivé zdroje - diplomaty, státní sekretáře, poštmistry. Psané noviny - korespondence existovaly vedle tištěných novin až do 18. století. Psaná korespondence byla již založena na činnosti placených zpravodajů. Dalším předchůdcem tištěných novin byly **Poslovské noviny**. Tyto noviny využívaly poštovních organizací. Ve Francii byla jízdní pošta již v polovině 15. století, stálé spojení bylo od počátku 15. století mezi italskými městy, jednalo se o jízdní posly. Habsburkové pověřili organizováním poštovního spojení v roce 1516 Franze von Taxise. Taxisové začali provozovat řadu důležitých poštovních spojení jako rodinný podnik.

2. Evropský tisk v 17. století

Od nepravdělně vydávaných tisků přecházeli tiskaři k periodicky vydávaným novinám.

Uveďme následující příklady:

1597 - Samuel Dilbaum - vydával v menších časových odstupech list, který měnil názvy,

1609 - Johann Carolus - štrasburský knihkupec, vydával list Relation aller Fürnemmen und gedenckswürdigen Historien,

1609 - Julius Adolphus von Söhne - neperiodický týdeník - Aviso, Relation oder Zeitung (Wolfenbüttel),

1620 - Abraham Verhoeven, vydával týdeník, předtím vychází nepravdělně od r. 1616, později 3x týdně - Nieuwe Tydinghen - měl privilegium k tisku ve všech nizozemských provinciích.

Další města, kde vycházely tištěné noviny - Basilej (1610), Kolín nad Rýnem (1610), Frankfurt nad Mohanem (1615), Berlín (1617), Hamburg (1618), Stuttgart (1619).

17. století přinášelo pro noviny pozoruhodná témata: třicetiletá válka, náboženské konflikty, anglická revoluce, odchod do amerických kolonií, téma Nového světa... Rozvoj tisku v 17. století byl podmíněn ekonomickým rozvojem, rostl přirozený zájem o zpravodajství, tisk i

nadále měl také úkol pobavit čtenáře. Vydavateli byli zejména tiskaři, spojeno s profesí knihkupce, dále poštmistři. V souvislosti s tímto rozvojem tisku se objevuje i nová kategorie zaměstnance - redaktor „Zeitungschreiber“. Vedle politiky, zábavy, zájmu o obchod, objevují se i informace o přírodních katastrofách, přičemž v 17. století je již zjevný fakt, že vysvětlení přírodních jevů se neomezuje jen na boha, objevují se i pokusy o vysvětlení na základě dobových přírodovědeckých znalostí a vědeckého poznání.

Holandský tisk

Holandské noviny se označují názvem „corantos (případně couranty). Již zmíněné Nieuwe Tydinghen dosahovaly až 7 stran, vycházely pravidelně. Rozvoj holandského tisku byl umožněn myšlenkovou volností, náboženskou tolerancí a silným podnikatelským ruchem v nizozemských provinciích. V prvních dvou desetiletích 17. století se forma corantů ustálila. Text corantů byl na každé straně rozdělen vodorovnou linkou, která oddělovala zprávy převzaté od informací dodaných vlastními zdroji a redakcí.

Anglický tisk

Knihtisk přivedl do Anglie William Caxton, který se vyučil knihtiskařem v Nizozemí, v roce 1475 po návratu do Anglie založil proslulou tiskárnu ve Westminsteru, následně v této tiskárně vydal na svou dobu neuvěřitelných 90 knižních titulů. Rozvoji anglické žurnalistiky bránila dlouhá léta intenzivní královská a církevní cenzura. Do Anglie byly proto dováženy v Nizozemí anglicky tištěné coranty. 1. anglickým titulem byl Weekly Nevves (1622), vydávali Nicholas Bourne a Nathaniel Butler. Namísto zakázaných corantos byly vydáván jednoduché Newsbooks - zpravodajské sešity o rozsahu 8 - 22 stran. Proti cenzuře vystoupil anglický myslitel John Milton - ve spise Areopagetika - 1643. Pro silný tlak cenzury vznikl konformní oficiální list The Oxford Gazette, později přejmenovaný na London Gazette, to pak byl tisk restaurovaného královského režimu. Teprve pádem tiskového zákona v roce 1695 se v Anglii vydávání tisku nevázalo na licenci a nebyla zde ani předběžná cenzura.

Francouzský tisk 17. století

Také ve Francii byly oblíbeny coranty tištěné francouzsky v Nizozemí, od 30. let 17. století se vydávaly periodické listy. Mezi prvními vydavateli byli tiskaři Jean Martini a Louis Vendosme - vydávali od roku 1631 periodický list Nouvelles Ordinaires de Divers Androits - zpravodajský týdeník se zaměřením na zahraniční informace. Prvním významným francouzským vydavatelem byl lékař Théopruste Renaudot, který vydával na základě královského privilegia od roku 1631 oficiální list La Gazette - 8 stran, 4 sloupce. Zprvu list obsahoval jen zahraniční informace a inzerci, později byl list doplněn informacemi z královského dvora.

3. Evropský tisk v 18. století

Anglie - 1. anglický deník - Daily Courant (1702), vydával Samuel Buckley. V první polovině 18. století v Londýně vycházelo 5 deníků, dále 5 týdeníků, 6 listů vycházelo 3x v týdnu. Celkový náklad anglických novin činil týdně v 1. pol. 18. století 100 000 výtisků. V roce 1756 četlo anglický tisk 100 000 000 čtenářů (celkový součet za uvedený rok, noviny se četly po rodinách a následně je četlo i služebnictvo). Podstatná část čtenářů četla tisk v Londýně, pouze 19 % čtenářů pocházelo z venkova. Toryovský kabinet v r. 1712 rozhodl o povinném kolkování novin, bylo to 2,5 šilinků za arch tištěného papíru. Vláda tímto způsobem chtěla získat jednak finanční prostředky, jednak omezit rozsah tisku, který nabýval výrazně kritickou podobu.

Specifickým jevem britského tisku byly moralistické týdeníky, vydavateli byli Richard Steele (1673 - 1729) a Joseph Addison (1672 - 1719) - časopisy The Tatler a The Spectator.

Zakladatelé politické žurnalistiky v Anglii - Daniel Defoe a Jonathan Swift

Daniel Defoe (1660 - 1731), politickou orientací whig, podnikatel, žurnalista a spisovatel. Po několikaterém podnikatelském krachu v letech 1704 - 1713 psal a vydával prakticky sám časopis Review, vycházel nejdříve 2x, později 3x týdně. Ve svém téměř 60. roce života napsal první román Robinson Crusoe (1719), přesný název zní - Život a zvláštní překvapující dobrodružství námořníka Robinsona z Yorku. Robinson i další úspěšné romány Deník morového roku (1722), Moll Frandersová (1722), Paměti kavalíra (1724) jsou spjaty s žurnalistickou činností autora, namnoze navazují na dobové konkrétní události, dokonce i na tištěné texty vyprávějící a popisující téma shodné s tématem románu (např. Robinson Crusoe). Jako žurnalista vytvořil bojovný whigovský list. Defoe obratně pracoval se čtenářskými dopisy, z těchto textů vybíral témata pro úvodníky listu, byl skvělým esejistou a pro svůj list osvědčil „zuřivé reportérství“, byl zřejmě prvním „zuřivým reportérem“ v novověké Anglii.

Druhou zakladatelskou osobností byl Jonathan Swift (1667 - 1745), na rozdíl od Steela, Addisona a Defoea stál rozhodně na straně toryů, více než 30 let působil v Irsku, v letech 1721 - 1725 napsal Gulliverovy cesty. V roce 1710 se Swift stal vydavatelem listu The Examiner. Třetí velkou osobností anglické žurnalistiky 18. století se stal John Wilkes, který vydával od roku 1762 list The North Briton. Wilkes byl uznávaným vůdcem anglických žurnalistů v bojích proti cenzuře a za tiskovou svobodu.

V 18. století byla v anglickém tisku preferována následující témata, která se objevovala v

novinách pravidelně a vytvářela předpoklady pro následné budování stálých rubrik:

1. války, v 18. století to byla válka o španělské dědictví,
2. válečné zpravodajství,
3. problematické bylo zpravodajství o parlamentu a tedy i o vnitřní politice, zde vznikaly časté konflikty vydavatelů a cenzurních orgánů,
4. ekonomické informace - obchod, burza,
5. doprava, mořské plavby, počasí,
6. humor a milostné příběhy.

V britských, ale i evropských novinách vůbec se v 18. století stále více objevují oznámení - inzerce - nejdříve o knihách a lécích, později o uměleckých představeních, ztrátách a nálezech.

Francie

Ve Francii absolutistický režim omezoval vydávání tisku zejména s ohledem na vnitřní zpravodajství. stále byly důležité Gazette de France - oficiální list monarchie. Do roku 1780 dosáhla Gazette de France nákladu 12 000 výtisků, vycházely 2x do týdne. Tradičně se vydávaly časopisy zabývající se francouzskou kulturou, zvláště literaturou, uměním a vědou a divadlem - Le Journal des Scavants od roku 1665, 1672 - Le Mercure Galant - od roku 1724 přejmenován na Le Mercure de France. V roce 1771 zahájil činnost pařížský list Le Journal de Paris, jednoznačně mu byl vzorem anglický list London Evening Post. Francouzští encyklopedisté vydávali v Belgii Journal Encyclopedique, který představoval osvícenskou kritiku nejen francouzského absolutismu. Časopis byl dopravován do Francie tajně. Ve Francii obhajoval svobodu slova Voltaire. Do Filozofického slovníku napsal k otázce svobody následující slova: „Celkem patří k přirozeným právům, aby člověk užil svého pera tak jako svého jazyka, totiž na své nebezpečí, na vlastní riziko a jak uzná za dobré pro své blaho. Znam hodně knih, které nudily, ale neznám žádné, které by způsobily skutečné zlo.

Německá žurnalistika

Časopisy v Německu vznikaly pod vlivem oficiálních francouzských novin Gazette, svůj vliv měly i anglické časopisy Steela a Addisona. Pozitivní roli sehrál německý racionalismus - zájem o vědu a racionální poznání života. Profesor Otto Mencke vydával od roku 1682 v Lipsku, významném centru německého knihtisku, Acta Eruditorum - informace o literatuře a vědě, měsíčník, 32 stran, od roku 1717 vydával 2x týdně Neue Zeitungen von gelehrten Sachen. Moralistický žánr zastupoval časopis Der Vernünftler - od roku 1713 (Hamburg). 1.

německý divadelní časopis vydával humanista, estetik a dramatik G. E. Lessing - Beiträge zur Historie und Aufnahme des Theaters (1749 - 1750). V roce 1771 začal vydávat Ch. M. Wieland časopis Deutscher Merkur - věnován filozofii, vědě a literatuře. Deutscher Merkur měl v roce 1773 náklad 1200 výtisků. Čtenářsky nejúspěšnějším listem byl Patriot, který dosahoval v roce 1774 náklad 3000 - 4000 výtisků. Noviny četlo v jednotlivých německých zemích cca 1 % obyvatelstva, u takových listů, jako byl Patriot, bylo spočítáno, že jeden výtisk mohlo maximálně přečíst 20 osob. pruské státní úřady podporovaly vydávání hospodářských listů, které přinášely vládní vyhlášky a nařízení - Intelligenzblatt. Takovéto listy vycházely např. v Berlíně, Magdeburku, Halle a dalších německých městech. Do listů povinně přispívali pruští úředníci a pedagogové. Samozřejmě i v Německu se vyvíjely městské časopisy. Např. v Erlangen vycházel městský týdeník Real - Zeitung, náklad 18 000 týdně.

4. Americký tisk

Prvním pokusem o americké noviny byl v r. 1690 list Publick Occurences, Both Foreign end Domestic. Vydavatelem byl Benjamin Harris, knihkupec a bývalý tiskař z Anglie. Harris vydával svůj list v rozsahu tří stran, čtvrtá stránka zůstávala volná pro poznámky čtenářů. Pro Harrise byly noviny „historií přítomnosti“, obsahovaly články o indiánských nájezdech na bílé osadníky, zprávy o pirátech, informace z Anglie, zprávy o koloniální správě. O čtrnáct let později v Bostonu vydával bostonský poštovní John Campbell týdeník The Boston News-Letter, byl publikován se souhlasem koloniální správy. V Americe do konce roku 1700 žilo půl milionu bílých osadníků. Postupně pro tyto osadníky začaly vycházet noviny.

Programově opoziční byl New England Courant (vydával James Franklin, starší bratr Benjamína Franklina), v tomto listu se projevuje, podobně jako v dalších tiskovinách, silný vliv anglické novinové tradice. Americký tisk blížící se revoluce se projevoval kritickými úvahami a rozsáhlými příspěvky čtenářů. Jeden z vůdců americké revoluce Benjamin Franklin působil v listu Pennsylvania Gazette. Tam se objevila kresba hada rozděleného do osmi částí - symbol osmi kolonií a nad obrázkem byl nápis „Jednota nebo smrt“.

V průběhu 18. století vycházely již noviny ve všech velkých amerických městech - Filadelfii, New Yorku, Bostonu, Annapolisu, Williamsburghu atd. Právo svobody tisku bylo jedním z požadavků americké revoluce. Toto právo obhájil jeden z předních amerických revolucionářů Andrew Hamilton, když zastupoval v roce 1735 newyorského tiskaře a vydavatele Johna Petera Zengera, který byl vězněm pro „nactiutřačný“ článek o Williamu Obsbym, guvernérovi New Yorku. Právo na svobodu slova označil Hamilton jako „nejsvětější věc“, „věc svobody“.

V redakci Boston Gazette byla vyargumentována základní teze americké revoluce. Američtí osadníci nevedou spor s anglickým králem, bojovali a budou bojovat s britským parlamentem. Neboť v tomto parlamentu nesedí jediný zástupce amerických osadníků... Jak se pak mají spravedlivě srovnat s britskými zákony a daněmi?

5. Tisk Velké francouzské revoluce

Nebývalou svobodu slova zaznamenala francouzská veřejnost v období Velké francouzské revoluce v letech 1789 - 1797. Teprve státní převrat 1797 ukončil svobodné psaní a vydávání francouzských žurnalistů a vydavatelů. Oficiální listy - předrevoluční Gazette de France a Journal de Paris - se nedokázaly v nové politické situaci vzniklé po pádu Bastily orientovat. Mezi květnem až prosincem 1789 bylo jen v Paříži založeno 150 nových listů. Hlavní politické proudy ve francouzské revoluci byly reprezentovány zejména těmito listy: konzervativní proud - Munitéur universel, první francouzský list velkého formátu (M. Panckoucke),

třetí stav - Journal des États Généreux (hrabe Honoré de Mirabeux),

girondisté - Patriote français (Jean Pierre Brissot),

liberálně demokratický proud - Révolutions de France et de Brabant (Camille Desmoulins),

radikální proud jakobínů - L'Ami du peuple (Jean-Paul Marat).

V osobnosti Jeana-Paula Marata našli svého zastávce a mluvčího radikální jakobíni, byl zastáncem měšťanů, řemeslníků, malých obchodníků a revoluční mládeže. Jeho list byl každodenním vyjádřením francouzského revolucionáře, Marat byl jediným autorem, redaktorem a vydavatelem. Jean-Paul Marat zformuloval svůj přístup ke společenské kritice těmito slovy (L'Ami du peuple, č. 102/1790): "Přítel lidu se nikdy nepostavil proti soukromým osobám, útočil vždy jen proti lidem veřejně činným, představitelům státní autority, proti zotročujícím ministrům, nevěrným správním orgánům, podvodným soudním úředníkům, zmocněncům lidu zapomínajícím na své povinnosti a zrazujícím ty, kteří je pověřili funkcí. A taková jest jeho úcta ke spravedlnosti, že i v těch nejzkorumpovanějších sborech činil vždy čestné výjimky..."

Státní převrat ze září 1797 ukončil období svobody tisku. Veškeré noviny byly dány pod policejní dozor. První konzul a pozdější císař Napoleon Bonaparte pak už řešil nový problém - jak využít tisk pro císařství. Na ministerstvu policie bylo v roce 1804 zřízeno cenzurní oddělení, mělo název Kancelář pro rady ve věcech tiskové svobody. Zatímco americká revoluce prosadila do ústavy svobodu slova a tisku, ve Francii po porážce revoluce císařství a následný restaurační režim úlohu cenzury posílily.

6. První české noviny. Karel František Rosenmüller a Václav Matěj Kramerius

Počátky českých novin navazují na historii, která je obdobná s předchůdci novin v Evropě. Objevují se psané a tištěné letáky, psané noviny. Pražští knihtiskaři Ludmila Sedlčanská, Arnoltové z Dobroslavína a Daniel Michálek se v Praze svěřili o možnost vydávání německých novin. Jan Arnolt z Dobroslavína vydal německy Ordinari Postzeitungen nebo poněkud později Extraordinari Zeitungen, zachovány z let 1686 - 1687. Daniel Michálek vydal další německy tištěné noviny, zachován je výtisk z r. 1689. Karel Ferdinand Arnolt vydával Prager Postzeitungen. První české noviny vytiskl a vydal Karel František Rosenmüller - 1. číslo těchto periodických novin vyšlo 4. února 1719. Celý ročník měl titulní list Český Postyilion neboližto Noviny České, noviny vycházely 2x týdně, v úterý a v sobotu. Tyto noviny vycházely až do r. 1772, měly kvalitní a trvalou grafickou úpravu, měnily však název. Z obsahu zaujmou zprávy ze zahraničí, přepsané Rosenmüllerem z vídeňského tisku. Významné události dokázal popisovat reportážním stylem (korunovace). Noviny obsahovaly někdy i úvodník. Určitým zárodkem rubriky byl opakovaný odstavec „Kdo z větších pánův do Prahy přijel a odejel“. V novinách se objevují i zárodky reklamy a inzerce (nové knihy, ztráty a nálezy, informace o vystoupení artistů). Noviny vedl K. F. Rosenmüller, nazývaný ve své době Danielem Adamem z Veleslavína 18. století, do roku 1729, kdy zemřel. Pak jeho roli převzal syn stejného jména (do roku 1745), následně po smrti syna vedla podnik vdova Žofie. Redaktorem novin byl František Kozury. V roce 1772 noviny zanikly. Důvodem byl nedostatek předplatitelů. Rosenmüllerovy noviny byly obnoveny dědici 5. ledna 1782 pod názvem Pražské české noviny, redaktorem se stal opět František Kozury.

Václav Matěj Kramerius

Po smrti majitelky rosenmüllerovské tiskárny koupil Pražské české noviny Jan Ferdinand šlechtic ze Schönfeldu, knihtiskař a velkopodnikatel. Ten získal i oprávnění vydávat německé a české noviny. V r. 1786 svěřil „spisování a redakci“ českých novin Václavu Matěji Krameriovi (1753 - 1808). Kramerius byl vzdělaným vlastencem, po gymnaziálních studiích v Klatovech se připravoval ke studiu práv na pražské univerzitě. Seznámil se s pražskými osvícenci, byl přítelem Josefa Dobrovského. Kramerius se stal představitelem vznikající obrozenecké inteligence, mužem národního obrození. Již před vstupem do redakce Schönfeldských novin překládal a publikoval osvěcenské texty a cele se identifikoval s reformami císaře Josefa II. V Schönfeldských c. k. pražských novinách působil v letech 1786 - 1788. Schönfeldské noviny vytvářel nejen jako redaktor, ale musel též získávat další potřebné informace, vyhledávat dopisovatele, zajišťovat předplatné, pomáhal s přípravou

sazby a s tiskem. Schönfeldské novin za Krameria byla rozděleny do rubrik („Z Čech“, „Z Rakouska“, „Z Německa“, „Naučení domácímu hospodářství“, „Vzdělávání řemesel a fabrik“). Na konci novin byly zprávy o knihách, oznámení prodejů a koupí. Původní byly zprávy z vlasteneckého života. Zahraniční zpravodajství bylo převzato z cizích novin, zejména německých.

V novoročním čísle roku 1786 oznámil V. M. Kramerius svůj novinářský program - chtěl vzdělávat a informovat lid pomocí vlasteneckých novin a knih. Stál na straně habsburských reforem. Z jednotlivých uveřejněných zpráv o lidových hnutích a bouřích vyplývá, že Kramerius odmítal radikální řešení sociálních konfliktů. Později na stránkách již vlastních novin odmítl i Velkou francouzskou revoluci.

Po sporech Krameria a Schönfelda začal V. M. Kramerius vydávat vlastní noviny. 4.

července 1789 vyšlo první číslo Krameriusových cís. král. poštovských novin - první číslo mělo náklad 450 výtisků. Později dosáhl náklad až 1500 výtisků. Krameriusovy noviny byly týdeníkem. Od 29. ledna 1791 vydával pak V. M. Kramerius noviny nazvané Krameriusovy c. k. vlastenské noviny. Krameriovy noviny byly rozčleněny na stálé rubriky, články byly řazeny dle významu, šlo už o texty ve formě úvodníků, komentáře a reportáže. V. M. Kramerius byl novinářem vlasteneckým, identifikujícím se s programem národního obrození, politicky se ztotožnil s osvěcenskými reformami Josefa II. V. M. Kramerius proto odmítal ideály francouzské revoluce. Noviny V. M. Krameria byly postiženy v I. desetiletí 19. století špatnou materiální situací českých zemí. V. M. Kramerius zemřel v roce 1808. Ve vydávání novin pokračovali Krameriovi přátelé František Jan Tomsa a Jan Rulík. Po roce 1813 vedl noviny syn V. M. Krameria Rodomil, nedokázal však zastavit pád novin, ve 20. letech prodala rodina noviny Schönfeldovi, noviny zanikly v roce 1825.

7. Časopisy doby předbřeznové

V Schönfeldských novinách po odchodu V. M. Krameria pracovali jako redaktoři Václav Thám, Josef Jakub Tandler, Vojtěch Klinger. Teprve Josef Linda, který vstoupil do Schönfeldských novin v roce 1817, se snažil výrazně úroveň novin pozvednout, s přestávkami byl redaktorem novin do roku 1834.

Významným prostředkem šíření osvěty a vědy se staly vědecké časopisy. Josef Dobrovský vydával německy vědecké časopisy věnované české literatuře (1799 - 1780, 1786 - 1787). Uznávaným vlasteneckým časopisem byl Hlasatel český, čtvrtletník vydávaný od roku 1806 Janem Nejedlym. Mezi jeho autory byl i Josef Jungmann. Hlasatel český vycházel v letech 1806 - 1808, obnoven byl v letech 1818 - 1819. Lékař Jan Svatopluk Presl vydával v letech

1821 - 1840 vědeckou revui Krok. Historik František Palacký se stal iniciátorem vydávání muzejních časopisů. Časopis Českého muzea vychází od roku 1827 až dodnes. ČČM byl časopisem vědeckým, plnil však i vlastenecké poslání. František Palacký byl redaktorem ČČM v letech 1827 - 1838. V letech 1827 - 1831 vycházel muzejní časopis i německý. V období od roku 1830 do roku 1848 byli významnými redaktory českých novin a časopisů František Ladislav Čelakovský (1799 - 1852), básník, překladatel a pedagog, který působil v Pražských novinách 1833 - 1835, Josef Kajetán Tyl (1806 - 1856), byl redaktorem časopisu Jindy a nyní, národního zábavníku pro Čechy, Moravany a Slováky v Uhrách od roku 1833, změnil název časopisu na Květy české (1834) a Květy (1835). Květy se měly v pojetí Tyla stát časopisem pro české národní hnutí. Tyl chtěl časopis orientovat na toto hnutí. Mezi autory Květů patřili František Vladislav Hek (předobraz Jiráskova F. L. Věka), Magdalena Dobromila Rettigová, Karel Jaromír Erben, Karel Hynek Mácha. Ze slovenských autorů psali do Květů Štúr, Hurban, Kuzmány. Tyl byl redaktorem Květů 1834 - 1836, dále v letech 1841 - 1846. Dále jako redaktor působil J. K. Tyl v Pražském poslu (1848) a Sedlských novinách (1849). Oba listy byly redaktorovány v duchu myšlenek revolučního roku 1848.

8. Karel Havlíček Borovský (1821 - 1856)

Karel Havlíček je zakladatelem moderního českého politického novinářství. Po gymnaziálních studiích v Německém (dnes Havlíčkově) Brodu odešel na další studium do Prahy. Stal se studentem filozofie a vstoupil do kněžského semináře, odkud však byl vyloučen. V roce 1842 odjel do Moskvy, kde s podporou P. J. Šafaříka získal místo vychovatele v rodině vysokoškolského učitele. Své poznání (a značnou deziluzi) ruského slavjanofilství popsal v knize Obrazy z Rus. Na doporučení Františka Palackého získal místo redaktora v Pražských novinách a jejich přílohy Česká včela. Karel Havlíček se stal jako novinář jedním z předáků českého národního hnutí v roce 1848. Hluboké přátelství s Františkem Palackým ho vedlo k formulování základních novinářských úvah o budoucnosti českého národa. Viděl ji v Rakousku federalizovaném a demokratickém. Havlíček byl spjat s národním liberálním hnutím, to mluvilo za české měšťanstvo, rodící se český průmysl, obchod a živnosti, stejně jako za vlasteneckou kulturu. Na stránkách Národních novin (první číslo vyšlo 5. dubna 1848) otiskoval základní stati. Bylo to po císařském patentu z 15. března 1848, kdy byla zrušena cenzura a Havlíček plně využíval nastalou tiskovou svobodu. Havlíček vytvořil z Národních novin politický deník v národním pojetí. Noviny měly soustavné zahraniční i vnitropolitické zpravodajství. Jádrem zpravodajství tvořil původní zprávy. Karel Havlíček se ve svých článcích vyslovuje pro národní a jazykovou

rovnoprávnost, žádá zrušení feudálních privilegií, rovnost stavů před zákonem. Požadavky národní uveřejňuje v záhlaví Národních novin: „Skutečná rovnost národností. Spojení zemí koruny naší. Zrušení práv feudálních. Rovnost všech stavů před zákonem. Soudy přísězných. Odpovědné ministerstvo pro korunu naší. Všeobecný sněm celého národa. Národní gardy všude. Úplná reforma škol a úřadů.“

Po porážce revoluce 1848 a rozpuštění říšského sněmu v březnu 1849 nastoupilo Rakousko cestu k absolutismu. Havlíček se na stránkách Národních novin stavěl i nadále na obranu občanských svobod. Havlíček byl proto postaven před porotní soud, byl žalován pro kritiku oktrojované (nařízené) ústavy. Národní noviny byly zastaveny v lednu 1850. Havlíček pak vydával v Kutné Hoře týdeník Slovan. Vydal zde také sborníky svých článků - Duch Národních novin a Epištoly kutnohorské. Havlíček pod neustálým cenzurním tlakem zastavil sám Slovan v srpnu 1851. V listopadu 1851 byl žalován pro články ve Slovanu, znovu byl porotním soudem shledán nevinným. Proto byl v prosinci 1851 zajištěn a odvezen o tyrolského městečka Brixen, kde byl držen více než tři roky. Násilné vytržení z české společnosti, vyhnanství, Havlíčka těžce poznamenalo. Stejně bolestně nesl ztrátu novinářské profese. V Brixenu však vznikly Tyrolské elegie, Křest sv. Vladimíra a Král Lávra. Havlíček se z vyhnanství vrátil v květnu 1855. Před návratem domů mu zemřela žena. Z přátel mu zůstal jen Palacký, Němcová a Trojan. Ve věku 35 let zemřel na těžkou tuberkulózu. Karel Havlíček je oprávněně označován za zakladatele moderního českého politického novinářství, básnickou tvorbou obohatil zejména českou satiru.

9. Světový tisk v 19. století

Politické podmínky rozvoje tisku byly nejpříznivější v Evropě ve skandinávských zemích, v Holandsku, Švýcarsku a Anglii. První polovina 19. století v Evropě byla ve znamení konzervativních režimů, totéž platilo po porážce revoluce 1848 zejména ve střední Evropě a ve stále roztržitém Německu. Svoboda slova se výrazně prosadila ve Spojených státech amerických, byl to hmatatelný výsledek americké revoluce.

Rozvoji tisku napomáhal ekonomický vzestup jako důsledek zdařilé průmyslové revoluce. Nové technologie urychlily pohyb informací, čímž se zvýšila informační hodnota tisku. Již v roce 1844 byla postavena 1. linka elektrického telegrafu mezi Washingtonem a Baltimore. Washingtonský list Medisonian poskytl jako první na světě zprávu pod titulkem Telegrafické zpravodajství. V roce 1855 byla již telegrafem propojena Evropa od Anglie k Černému moři. V roce 1858 byl položen podmořský kabel mezi Amerikou a Evropou. Telefonie pak od sklonku sedmdesátých let ještě více urychlila přenos informací. Pro výrobu novin bylo

důležité zlevnění výroby papíru a nasazení velkokapacitních rotačních tiskařských strojů, první rotačka byla postavena pro tisk Times v roce 1828.

Noviny se začaly vydávat i mimo Evropu. Bylo tomu v Alžíru (1844), v Argentině (1804), Mexiku (1805), Egyptě (1822) a Iránu (1839), Turecku (1796), Austrálii (1803) a v Japonsku (1861).

Vídeňská vláda využívala jako oficiální list Österreichischer Beobachter, pruská vláda financovala Allgemeine Preussische Staatszeitung. V Německu byly vydávány liberální Rheinische Zeitung, kde byl v letech 1842 - 1843 šéfredaktorem Karel Marx. Tvrdé podmínky byly pro tisk ve stále roztržitém Německu, situaci nezměnil ani proces sjednocování Německa. Železný kancléř Bismarck ostře vystupoval proti socialistickému tisku a politické opozici. Oproti tomu v malém Švýcarsku využívalo příznivé publikační možnosti 180 listů, které zde pravidelně vycházely v roce 1857. Vydávány byly již i celostátní deníky, které vycházejí dodnes - Neue Zürcher Zeitung (noviny evropského významu), Nationale Zeitung (Basilej) a Journal de Geneve (Ženeva).

V druhé polovině 19. století se v Evropě i Americe prosazují velké nezávislé deníky. Vedle nich existoval tisk masový pro lidové vrstvy, který se pohyboval od určité apolitičnosti a popularity až k úpadkovosti podobné dnešnímu bulvárnímu tisku. V západní a střední Evropě, později i v Rusku a asijských metropolích se začal vydávat také dělnický tisk, který se postupně diferencoval na tisk reformně socialistický a tisk radikálně socialistický (později ve 20. století - komunistický). Pro kvalitu velkých novin, usilujících o pozici ústředních deníků ve svých zemích, byly důležité reformy v Anglii a Francii. Tyto reformy uskutečnily John Walter II. a šéfredaktor John Stoddard v Anglii v listu The Times a Émile de Girardin v pařížském listu La Presse.

Principy rozvoje listu The Times

V roce 1785 založil John Walter list The Daily Universal Register, později byl přejmenován na The Times. Zpočátku se jednalo o komerční cíl, list měl kompenzovat ztráty majitele vzniklé z obchodování s uhlím a z pojišťovacích transakcí. John Walter si ale veřejně kladl cíl „spolehlivě registrovat všechny informace a bude nezávislý na politických stranách.“ Ve skutečnosti měl list toryovskou tendenci. Následovník zakladatele The Times John Walter II a šéfredaktor John Stoddard přistoupili však k zásadní reformě deníku. Stanovili si tyto cíle:

1. zlepšit zpravodajství - mít síť vlastních zpravodajů a to včetně zahraničních,
2. psát nezávisle a být nezávislý na vládě (aspoň ne otevřeně a bezprostředně),
3. psát pro vlastní čtenářskou vrstvu - orientace na majetné čtenáře,

4. vybudovat technické zázemí novin - od roku 1814 měly Times vybaveny tiskárnu tiskařskými stroji s parním pohonem.

Anglický kritik William Hazlitt v roce 1823 napsal o The Times a jejich orientaci: „...je vždy nejsilnější na straně silných“. The Times se staly vzorem kvalitních a o objektivitu usilujících novin, nemálo k tomu přispěly ovšem i další noviny, např. The Morning Chronicle, kde působil i Charles Dickens.

Velkým reformátorem francouzského tisku se stal Émile de Girardin, který vstoupil na žurnalistickou dráhu v roce 1828. Postupně založil týdeník Le Voleur (výběr z tisku) a týdeník La Mode, který se věnoval životnímu stylu vyšších společenských vrstev. Prodejem podílů na těchto listech získal prostředky na založení velkého deníku. A skutečně v roce 1836 založil deník La Presse. Postupně prosadil novou grafickou úpravu, deník ve výrazné úpravě koncipoval jako nadstranícký. Obsahově zavedl otiskování románů na pokračování od úspěšných autorů. Například Balzac psal pro La Presse román Stará panna, scény ze života v provincii. Od dalších autorů otiskoval fejetony (Musset, Sandová, Chateaubriand, Sue, Lamartini). Girardin pracoval i ekonomickou politiku listu, v roce 1844 zdvojnásobil formát listu a zároveň snížil cenu svých novin. Inspiroval se principy listu Times. Dbal o vysokou profesionalitu svých redaktorů, jejich odbornost, přesnost a rychlost. Zároveň připravil systém rubrik - příloh, které La Presse přinášel pravidelně. Byly rozděleny dle jednotlivých dnů v týdnu:

1) pondělí - divadelní rubrika, 2) úterý - přehled o literatuře a nových knihách, 3) středa - zemědělské zpravodajství, 4) čtvrtek - informace z vědy umění a akademických institucí, 5) pátek - armádní zpravodajství, 6) sobota - společenská rubrika, 7) neděle - náboženská problematika a fejetony.

10. Americký tisk v 19. století

V průběhu 19. století se struktura novin ve světovém měřítku diferencuje, prosazují se tradiční a prestižní noviny a časopisy, podnikatelsky se stává stále více zajímavým masový tisk pro lidové vrstvy. Velmi intenzívně se tento vývoj projevuje v USA. Vedle prestižních The New York Times (1851) se později založí obdobný list v nejlidnatějším americkém státu - v Kalifornii, kde je vydáván The Los Angeles Times. Oba listy vznikají pod zřejmým vlivem londýnského vzoru.

V roce 1833 zakládá Benjamin Day (původně tiskařský dělník) deník The Sun, který má být jednoduchým a zábavným čtením pro jeden den. Day a jeho redaktori se nebáli publikovat zajímavé, leč smyšlené zprávy. The Sun měl ale rozsáhlé a přesné lokální zpravodajství o

New Yorku. Stejně tak dbal o dostatek soudniček (literárně zpracovaných soudních jednání). The Sun, který Day v roce 1837 prodal, stál u počátku amerického masového tisku. Sun pak jako určitý typ novin se vydával v řadě měst USA, Kanady, Anglie a Austrálie.

Dalším masovým listem měl být The New York Herald, který založil James Benett v roce 1835. Benett měl ovšem vyšší ambice ve věci obsahu a kvality novin, list vyprofiloval do rozsáhlého zpravodajství a to včetně zpráv z Evropy. V roce 1860 měl The New York Herald náklad 77 000 výtisků denního vydání. Od roku 1840 vycházel v New Yorku i list The New York Tribune (zakladatel Horace Greeley), tento list měl též zpravodajské ambice a soustředil vynikající americké žurnalisty (mj. i Henry J. Raymonda, příštího zakladatele The New York Times). Tento list se angažoval zejména v boji o zrušení otroctví na straně amerických demokratických sil. Všechny zde uvedené americké listy usilovaly o zvýšené příjmy z reklamy, která nově v druhé polovině 19. století se soustředila na masové výrobky denní spotřeby.

Pozoruhodnou osobností americké žurnalistiky byl Joseph Pulitzer (1847 - 1911). Rodák ze židovské obchodnické rodiny z Budapešti se vypravil do Ameriky, zúčastnil se občanské války a posléze se stal redaktorem Westliche Post. Tyto noviny byly vydávány pro velkou německou menšinu v St. Luis, hlavním městě státu Missouri. Za několik let Pulitzer noviny koupil, následně získal i největší lokální deník - St. Luis Post - Dispatch. Pak již Pulitzer směřoval do New Yorku, kde viděl větší podnikatelské šance. Koupil průměrný deník The New York World, v roce 1883 dosahoval náklad 15 000 výtisků, za pět let vytáhl Pulitzer deník na 150 000 výtisků. Pulitzer prosadil ve World novou grafickou úpravu, ostré politické karikatury, velké ilustrace. Chtěl, aby redaktoři psali pravdivě, ale zároveň i chytlavě.

Pulitzer formuloval svoji strategii takto: „Mají-li být noviny opravdovou službou veřejnosti, musejí mít vysoký náklad, protože náklad znamená inzerci a inzerce znamená peníze. A peníze se rovná nezávislost.“

Pulitzer se orientoval na dobře vymezený segment newyorské společnosti, své noviny určil zaměstnancům, ženám a velké skupině ve městě žijících emigrantů. Ze svých skromných začátků emigranta, který nevládl dobře angličtinou, učinil pro své redaktory následující závěry: „Naservírujte jim to stručně, aby je četli, jasně, aby je ocenili, pitoreskně, aby si je pamatovali, především přesně, aby se mohli podle nich řídit.“ Pulitzer vedl tvrdý konkurenční boj s Wiliamem R. Hearstem. Princip „akurátnosti“ opustil jeho list v době americko-španělské války o Kubu. Napínavé spekulace z této války dokázaly zvednout náklad až na 5 milionů výtisků za týden. V roce 1890 se Pulitzer vzdal své pozice ve Worldu, oční choroba skončila slepotou. Pulitzer zemřel v roce 1911, z jeho finančních

prostředků byla založena v roce 1912 fakulta žurnalistiky na Columbijské univerzitě. V roce 1917 byla poprvé vyhlášena prestižní žurnalistická Pulitzerova cena.

11. Tisk v českých zemích v druhé pol. 19. století

Revoluční rok 1848 skončil porážkou českého národního hnutí. Vrcholným reprezentantem liberální žurnalistiky byl K. H. Borovský, jeho Národní noviny byly zastaveny v ledu 1850, následně sám Karel Havlíček v srpnu 1851 zastavil týdeník Slovan, který vycházel v Kutné Hoře. Program Havlíčka se opíral o požadavky národní a jazykové rovnoprávnosti, demokracie a federalizace Rakouska, o prosazení ústavnosti a respektování demokratických svobod. Havlíček byl - řečeno moderním jazykem - stoupencem občanské společnosti. Podobně jako Havlíčkovy listy dopadly i listy vydávané radikálně demokratickými žurnalisty - Občanské noviny, Noviny lípy slovanské (Občanské noviny a Noviny lípy slovanské nesložily předeepsané kauce v květnu 1849, Pražský večerní list vycházel do února 1851). Karel Havlíček byl internován v Brixenu. Redaktoři - účastníci revolučního roku 1848 byli tvrdě perzekvováni. Emanuel Arnold byl odsouzen za účast na májovém spiknutí na 20 let vězení, Jan Slavibor Knedlhans-Liblínský a Ferdinand Čenský byli odvedeni za trest k vojsku, Josef V. Frič odsouzen vojenským soudem za velezradu na 18 let vězení, Karel Sladkovský odsouzen k mnohaletému vězení, Karel Sabina dostal 18 let těžkého žaláře. Takto absolutismus potrestal české redaktory, v padesátých letech vycházely v českých zemích dvoje české noviny - Pražské noviny, které byly výrazně provládní, a v Brně byly vydávány Moravské noviny (zanikly 1872). Nový tiskový zákon z r. 1852 stanovil regulační nástroje - kauce, tiskové koncese, výstrahy, inzertní daň. Určitý význam měly v této době literární a osvětové časopisy - Lumír, Šimáčkův Posel z Prahy, Vilímkovy Humoristické listy.

Další tiskový zákon byl z roku 1862, ten zavedl přece jenom právní stav, tvrdá omezující pravidla byla postupně zrušena, od roku 1869 byly zavedeny tiskové porotní soudy a při následné cenzuře rozhodovalo státní zastupitelství a ne policie.

Na počátku 60. let došlo k oživení českého politického života, byl založen deník Čas (1860). Mladočeským listem se staly postupně Národní listy (založeny 1861), které se v roce 1865 spojily s demokratickým Hlasem (založen 1862). Staročeskou politiku, reprezentovanou Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegre, zastupovaly deníky Národ (1863 - 1866), Národní pokrok (1867 - 1869), Pokrok (1869 - 1886) a Hlas národa (1886 - 1918). Nejúspěšnějším žurnalistou staročeského tábora byl Jan Stanislav Skrejšovský (1831 - 1883), který založil v roce 1862 německy vydávaný staročeský list Politik (vycházel do roku 1918,

od roku 1907 pod titulem Union).

Nejvýznamnějším liberálním listem druhé poloviny 19. století byly Národní listy, které vedl dr. Julius Grégr. Národní listy na počátku 60. let reprezentovaly celou národní stranu, národní hnutí, ale v postupné diferenciaci hnutí na mladočechy a staročechy staly se Národní listy mluvčím a listem mladočechů. V redakci Národních listů se sešla elita českých novinářů a spisovatelů. Byli to Karel Sladkovský, Jan Neruda, Vincenc Vávra Haštalský, Josef Barák, Josef Holeček, Jakub Arbes, Gustav Eim, Vítězslav Hálek, Karel Tůma, Josef Anýž, Servác Heller a Josef Penížek a další. Při založení NL byl nezkušenému Juliu Grégrovi velkou oporou František Šimáček, který již měl za sebou redigování Posla z Prahy. Grégr se postupně vypracoval ve velmi obratného tiskového podnikatele, který se inspiroval evropskými listy. Národní listy se staly deníkem středoevropského formátu, rozhodně neměly v druhé pol. 19. století v českém prostředí rovnocenného konkurenta, který by snesl srovnání. Na linii listu se významně podílel redaktor a budoucí mladočeský politik Karel Sladkovský. K vynikajícímu zpravodajství přispíval vídeňský dopisovatel Gustav Eim. Při kritice vládní politiky byli redaktoři postihováni vězením a redakcím byly předepisovány finanční pokuty. V prvním desetiletí byl několikrát odsouzen Karel Tůma, Jakub Arbes si odseděl 14 měsíců, Vilém Erben dostal 9 měsíců.

Grégr se inspiroval zahraničním tiskem. Národní listy měly proto dokonalé vídeňské a zahraniční zpravodajství vůbec, nově zavedly válečné zpravodajství. Skvělá byla kulturní rubrika. Národní listy disponovaly skvělými fejetonisty, fejeton vedl Vítězslav Hálek, ke kterému se přidal Jan Neruda, po smrti Hála to byl úkol především Nerudy. O kulturním životě psali zasvěceně nejen již uvedení Hálek a Neruda, ale též Bedřich Smetana, Svatopluk Čech, Miroslav Tyrš. Národní listy zastupovaly mladočechy, tedy český průmysl, obchod a živnosti, proto se zde postupně zaváděla problematika národohospodářská. Vynikajícím způsobem se uplatňovala rubrika soudní síně (František Šimeček, později Ignát Hermann). Herrmann svými pražskými povídkami nabyl obliby srovnatelné s Nerudovými fejetony. Redaktor Čupr, který přišel do Národních listů v roce 1885, založil sportovní hlídku. Silnou stránkou Národních listů byl jazyk novinářů, ostatně byli zde již uvedení spisovatelé a básníci. Z básníků vedle Hála a Nerudy to byl i J. V. Sládek, který pracoval v Národních listech v letech 1872 - 1877, zastával místo redaktora zahraniční rubriky.

Žurnalista Jan Neruda

Jan Neruda (1834 - 1891) byl vynikajícím žurnalistou 19. století, patřil též k nejvýznamnějším osobnostem české literatury. Jeho básnické sbírky Písně kosmické,

Balady a romance, Zpěvy páteční, Prosté motivy, Hřbitovní kvítí a Kniha veršů mají pro českou poezii obdobný fundamentální význam jako básnické umění Karla Hynka Máchy. Současníci však více obdivovali Neruda spisovatele (Arabesky, Malostranské povídky, cestopisy) a znali ho zejména jako novináře. Do Národních listů vstoupil v roce 1865 při splynutí s redakcí Hlasu. V NL působil do své smrti v roce 1891 (dočasně vedl i další časopisy - Květy a Lumír). V mladočeském hnutí Neruda představoval spolu s Josefem Barákem tzv. plebejské křídlo.

Jan Neruda v Národních listech vedl společně s Vítězslavem Hálkem fejeton, po smrti Hála pak převzal tento úkol sám. Ve fejetonu se stal skutečným mistrem tohoto žánru, napsal 2200 fejetonů. V letech 1861 - 1885 vedl Neruda v redakci divadelní referát. Svým dlouholetým kritickým působením zformoval Jan Neruda principy české divadelní kritiky. Mimořádnou hodnotu mají i cestopisné črty (Pařížské obrázky, Obrazy z ciziny a Menší cesty). Řadu fejetonů napsal Jan Neruda na témata sociální a politická.

Jan Neruda se podílel i na založení Spolku českých žurnalistů (1877), na druhé valné hromadě Spolku českých žurnalistů 29. ledna 1879 byl zvolen jednomyslně jeho předsedou. Spolek českých žurnalistů byl projevem společenské emancipace žurnalistů, kteří stáli od 40. let 19. století v čele národního hnutí. Dále existovala Jednota českých novinářů a se slovanskými žurnalisty byli čeští novináři spojeni v Ústředním svazu slovanských novinářů (1902) a ve Všeslovanském svazu novinářů (1909). Vrcholnou organizací novinářských spolků měl být Syndikát českých novinářů (1909 - 1911).

Prvním časopisem pro dělnictvo byl Hlásník, založený F. C. Kampelíkem (1848). Staročeský právník a ekonom F. L. Chleborád vydával čtrnáctideník Dělník (1867 - 1871). Katoličtí a liberální žurnalisté vydávali OUL (1868 - 1869). Dělnické listy vycházely v letech 1872 - 1884. Socialistickou orientaci do Dělnických listů vnášeli Ladislav Zápotocký a Josef Boleslav Pecka. V roce 1878 je založena Československá sociálně demokratická strana dělnická, v roce 1897 vzniká první dělnický deník - Právo lidu. (Předchůdcem tohoto deníku byl čtrnáctideník Budoucnost, vycházel v letech 1874 - 1882). Strana agrární vydávala deník Venkov (1906). Tzv. Národní dělníci - ovlivnění mladočechy zakládají Stranu národně socialistickou, jejím deníkem se stává v roce 1907 České slovo. Nejdůležitějším katolickým listem byl v Praze vycházející týdeník Čech (1869), který byl od roku 1871 deníkem.

Pokroková česká inteligence liberální orientace se formuje do politického realismu, jehož politickou stranou se stává později Česká strana lidová. Prvním tiskovým orgánem realistů byl Herbenův Čas (1886), od roku 1901 vydáván jako deník. Obdobou politického realismu v Čechách, reprezentovaného univerzitními profesory Tomášem G. Masarykem, Josefem

Kaizlem a Janem Gebauerem, je na Moravě Moravská strana lidová, jejímž deníkem jsou Lidové noviny (1889). Masaryk, Kaizl a Gebauer působili soustavně publicisticky v časopisech Nová doba, Atheneum.

Dalším hnutím bylo od 90. let hnutí mladých radikálních pokrokářů - Alois Rašín, Karel Sokol, Antonín P. Veselý a S. K. Neumann. Z tohoto hnutí vzešly dvě politické strany - radikálně pokroková a radikálně státoprávní. Tyto strany vydávaly listy Samostatnost a Radikální listy.

12. Tiskové agentury

Od 40. let 19. století začaly vznikat tiskové agentury, které shromažďovaly zprvu informace z vlastní země, posléze si systémem zahraničních dopisovatelů a vlastních zpravodajů zajišťovaly i informace ze světa, případně z určité konkrétní oblasti či kontinentu.

Shromážděné informace dodávaly (prodávaly) domácím i zahraničním listům. Tisková informace se stala žádaným zbožím a zkvalitnila a urychlila zejména zpravodajskou část novin, časopisů, později i rozhlasu. První tiskovou agenturu založil v roce 1835 v Paříži Charles Havas a k její tradici se dodnes hlásí oficiální tisková agentura Francie - Agence - France - Presse (AFP). Druhou nejstarší agenturou je americká AP -Associated Press (1848). Jako třetí vznikla v roce 1849 agentura v Berlíně - Bernharda Wolffa. K nejstarším tiskovým agenturám patří Reuters, kterou založil Paul Julius Reuter (1851). Reuter pracoval původně ve francouzské agentuře Havase.

Bernhard Wolff zajišťoval v roce 1849 telegrafní zpravodajství z burzy ve Frankfurtu a Amsterdamu. Informace měly být původně určeny jen pro list National-Zeitung. Ukázalo se, že toto zpravodajství zvyšuje náklad novin, a proto Wolff připojil k burzovnímu zpravodajství i informace politické a ekonomické, byl podporován vládou a vytvořil vlastní tiskovou agenturu - Wolffschen Telegraphen Büro (WTB). Úspěch zpravodajských tiskových agentur vedl i k vytváření reklamních a inzertních kanceláří, které soustřeďovaly poptávku a nabídku po inzerci. V Německu vznikla v roce 1855 jako první reklamní a inzertní kancelář F. Hassensteina. Německý vývoj inspiroval i vznik oficiální tiskové agentury K.K.

Telegraphen - Korrespondenz - Bureau (zkratka Korbüro) v Rakousku v letech 1859 - 1860. Korbüro mělo své filiálky i v Praze, Budapešti a v dalších metropolích Rakouska, resp. později Rakouska-Uherska. Nástupcem Korbüra se stala po první světové válce vídeňská Amtliche Nachrichtenstelle (ANA) v roce 1922. Za II. světové války se ANA stala součástí říšskoněmecké tiskové kanceláře Deutsches Nachrichtenbüro (DNB). V roce 1946 pak vznikla APA- Austria Presse Agency. Z pražské pobočky Korbüra vznikla v roce 1918

Československá tisková kancelář, v roce 1993 zahájila činnost Česká tisková kancelář. V Itálii byla první tiskovou agenturou Agenzie Telegrafica v Turínu (1853). Švýcarská agentura Schweizerische Depeschagentur (SDA) byla založena v roce 1894.

Pokud se týče Německa úlohu WTB převzalo ve 20. letech Deutsches Nachrichtenbüro (DNB), po II. světové válce pak Deutsche Presse Agentur (DPA). V Rusku byla první tiskovou kancelář Sankt-Petersburská Telegrafní Agentura (SPTA), činnost zahájila v roce 1904. V letech 1918 - 1935 působila Ruská Telegrafní agentura, zajišťující zejména informace z Ruska. Rozhodující byla však dlouholetá činnost Tiskové agentury Sovětského svazu (TASS) v letech 1925 - 1992, po rozpadu SSSR navazuje na tradici Tassu agentura ITAR-TASS - Informační tisková agentura Ruska.

Ve Skandinávii vznikly Norská tisková kancelář (1917), Finská tisková kancelář (1887), Švédská tisková kancelář (1921) a Dánská tisková kancelář (1866).

V Asii působí následující významné tiskové kanceláře: Presse Trust India (1905), United News of India (1960), Japonská tisková kancelář KJÓDÓ, (1945), Indonéská tisková kancelář (1937). V Číně působí agentura HSINHUA (Nová Čína) od roku 1937, v roce 1952 byla založena v Kantonu Cina News Agency. V roce 1959 byla argentinským novinářem Jorgem Ricardem Massetim založena Prensa Latina - latinskoamerická tisková agentura inspirována castrovskou Kubou.

V 2. polovině dvacátého století se objevily specializované fotografické agentury, zajišťující aktuální fotografický servis k významným světovým politickým událostem, přírodním katastrofám, světovým kulturním festivalům či přírodovědeckým tématům. Historicky první takovouto fotografickou agenturou byla Magnum Photos založené Henri-Carier-Bressonem, Robertem Capou a Georgem Rodgerem. Tato agentura chtěla zajistit tvůrčí a finanční nezávislost svým fotografům. V Americe byla založena významná fotoagentura Robertem Pledgem - Contact Press Images (1976), agentura iniciuje velké barevné fotografické cykly, zejména projekty zaměřené na třetí svět. Tato agentura zajišťuje fotodokumentaci pro Time, The Sunday Magazine, Paris Match a National Geographic.

Ve Francii působí fotografické agentury Gamma (1968), Sygma (1973) a Sipa (1973).

Americká agentura Corbis, u jejíhož zrodu stál Bill Gates, využívá digitální technologii k archivaci a distribuci svých obrázků. V České republice působí agentura MAFA (vlastník Mafra, a.s.), tato agentura zajišťuje fotografickou dokumentaci pro deník Mladá Fronta Dnes. Další českou fotografickou agenturou byla LINO, pracující pro Lidové noviny.

Nejdůležitějším poskytovatelem fotoservisu je stále v České republice Česká tisková kancelář. Česká tisková agentura disponuje bohatým fotoarchívem z činnosti Československé

tiskové kanceláře v letech 1919 - 1992.

13. Světový tisk ve 20. století

Zejména první polovina 20. století dala vyniknout síle tištěných médií, prestižní listy, zpravodajské magazíny a masový tisk směřující k bulvarizaci výrazně ovlivňovaly veřejné mínění. Vliv tisku je ovšem ohraničený možnostmi svobody tisku. V tomto směru je klíčová otázka cenzury. Tisková cenzura byla zrušena v Anglii v roce 1695, od roku 1771 bylo v Anglii povoleno zpravodajství z parlamentu. Americká listina lidských práv (1776) a francouzská listina (1789) proklamovaly svobodu tisku. První dodatek Ústavy Spojených států amerických praví: „Kongres nesmí vydávat zákon zavádějící nějaké náboženství nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství; právě tak nesmí vydávat zákony omezující svobodu slova nebo tisku, právo pokojně se shromažďovat a právo podávat státním orgánům žádosti o nápravu křivd.“

Cesta ke svobodě tisku byla komplikovaná v Německu, říšský tiskový zákon z roku 1874 zrušil omezování tisku ze strany státu, leč říšský sněm svým hlasováním svobodu tisku v konkrétních hlasováních negoval. Protisocialistický zákon z roku 1878 umožňoval v Německu snadno zakazovat socialistické tiskoviny. Výmarská ústava po 1. světové válce v čl. 118 zajišťovala svobodu slova. Nacistické Německo zlikvidovalo nejen svobodu slova a tisku, zglajchšaltovalo celý demokratický tisk, o socialistickém a komunistickém ani nemluvě. Noviny, rozhlas a filmy měly být nástrojem nacistické ideologie. Ústava Spolkové republiky Německo v článku 5 garantuje svobodu slova a tisku. „Svoboda tisku a svoboda zpravodajství rozhlasem a filmem jsou zaručeny. Cenzura není.“

V zemích sovětského bloku byla svoboda tisku podřízena soustavné cenzuře. Sovětský model tisku měl jako cíl udržení a zdokonalení stávajícího režimu a výchovu občanů v tomto duchu. Z hlediska ekonomického nebyla důležitá vlastní ekonomická síla a rentabilita novin a časopisů. Stranické řízení a cenzura výrazně usměřňovaly tisk, rozhlas i televizi.

Obecně platí, že rozsáhlé svobody tisku jsou umožněny dlouhodobě trvajících demokratickými poměry v jednotlivých zemích. Zároveň však mohou svobodu vyjadřování, svobodu slova a tisku omezovat i v demokratických poměrech majitelé vydavatelství a jejich výkonní šéfredaktoři, pokud upřednostní vlastní politické a ekonomické zájmy. V této souvislosti zaznívá kritika autoritativního řízení médií tiskovými a mediálními magnáty, kteří vlastní řadu časopisů, novin a mají pod kontrolou i televizní a rozhlasové stanice.

Na osobě Pulitzera bylo již ukázáno, jak majitel časopisu řídil své redaktory. Jedním z největších tiskových magnátů byl William Randolph Hearst (1863 - 1951), který převzal od

otce list San Francisco Examiner, tento deník brzy naplnil populismem a skandály. Vedl ostrý konkurenční boj s Pulitzerem. Hearst podporoval v době 1. a 2. světové války americký izolacionismus. Hearstův tisk nezakrytě podporoval jeho společenské ambice. Život Hearsta zpodobnil americký režisér a herec Orson Wells ve filmu Občan Kane (1941). Hearstova rodina kontroluje vydávání takových časopisů jako jsou např. Cosmopolitan, Esquier, Good Housekeeping nebo Harper's Bazaar.

Na přelomu 19. a 20. století se prosadili „tiskoví baroni“ v Anglii, svá tisková impéria řídili s ohledem na své politické zájmy - lord Rothermere, jeho bratr lord Northcliffe, lord Beaverbrook. Northcliffe a Beaverbrook byli členy britské vlády v období první světové války.

V druhé polovině 20. století se v Austrálii, Anglii a USA prosadili Rupert Murdoch a Robert Maxwell. V Německu vzniklo tiskové imperium Axela C. Springera, v Německu též působící Leo Kirsch vybudoval již imperium multimediální (zkrachoval v roce 2002). Klasickým příkladem multimediálního magnáta na přelomu 20. a 21. století je italský podnikatel a politik Silvio Berlusconi, který byl i předsedou italské vlády. Obratně využíval televizních kanálů a některých italských listů k obhajobě své politiky. Propojení politiky a médií bylo v této souvislosti nazváno „berlusconizace“ veřejného života v Itálii.

V mediální sféře, která ovlivňuje zásadně veřejné mínění nastolováním určité problematiky („agendy“), formují se řešení závažných společenských problémů, je postupně od 2. poloviny 20. století rozhodující televizní zpravodajství a publicistika, na dalším místě jsou uváděny noviny a časopisy, na třetím jsou pak rozhlasové stanice.

Ve vyspělých zemích Evropy, Ameriky, ale i v Austrálii a v řadě metropolí Asie a Afriky nacházíme obdobný obraz tisku. Vzdělané a přiměřeně majetné obyvatelstvo (střední a vyšší třídy) sledují především tisk seriózní, kvalitní. Širokým lidovým vrstvám je pak k dispozici tisk masový, v evropských a českých poměrech je to bohužel tisk směřující k bulvarizaci. V Evropě lze najít určitou shodu. Existující seriózní, prestižní tisk je vnitřně diferencován. Můžeme zde najít obrysy středového tisku (s konzervativním vlivem), politickou pravici a levici. Jde ovšem jen o obrysové kontury. Seriózní tisk dbá vždy o přesnost a věcnost vyjádření, informace poskytuje po opakovaném ověření, přináší kvalitní komentáře, hluboké analýzy i rychlé a objektivní zpravodajství. Dbá o jazykovou úroveň svých vyjádření a textů. Má kvalitní rubriky hospodářské, sociálně-ekonomické, samozřejmostí je i kvalitní rubrika kulturní. A ani v těchto listech nechybí sport, hobby a přiměřená společenská rubrika. Konkrétními příklady lze tuto charakteristiku doplnit z anglického a německého tisku. V Anglii je nadstranickým deníkem s určitou konzervativní tendencí The Times, nalevo se pak

nachází The Guardian, napravo The Daily Telegraph. V Německu jsou ve středu konzervativní Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), nalevo pak Frankfurter Rundschau a Süddeutsche Zeitung, napravo stojí Die Welt.

Svět bulvárního tisku reprezentuje v Německu Bild Zeitung, náklad 6 milionů výtisků, je doplňován v jednotlivých spolkových zemích o regionální informace. V anglicky mluvících zemích je typem bulvárního masového deníku The Sun, spjatý s jednotlivými velkými městy. V Americe reprezentují seriózní, prestižní tisk The New York Times (založeny po vzoru londýnských Times), The Los Angeles Times, od aféry Watergate vzrostl vliv The Washington Post. Konzervativní charakter má list The Washington Times. Úsilím o seriózní zpravodajství je znám Christian Science Monitor. K americkým kvalitním listům patří i náročná investigativní žurnalistika.

Klasickým příkladem této žurnalistiky je aféra Watergate, o které psali redaktori listu The Washington Post Robert Woodward a Carl Bernstein. Na počátku aféry bylo zadržení skupiny zlodějů, kteří se vloupali do celonárodního výboru demokratické strany v obytném komplexu Watergate ve Washingtonu. Od tohoto okamžiku sledovali vznikající aféru jmenovaní reportéři, aby postupně vyličili protizákonné praktiky prezidentových spolupracovníků. Aféra v letech 1972 - 1974 byla i zápasem redaktorů WP s republikánskými politiky, skončila demisí prezidenta Nixona. O aféře Watergate pak Bernstein a Woodward napsali skvělou knihu Všichni prezidentovi muži (česky 2002).

Z hlediska nákladů dosahuje The Wall Street Journal denně přes 2 miliony výtisků, celostátní deník USA Today má 2 miliony výtisků. Přes tyto vysoké náklady američtí sociologové opakovaně zjistili, že pouze 40 % dospělých Američanů čte pravidelně noviny.

14. Československý tisk v letech 1918 - 1989

Období let 1918 - 1989 lze rozdělit do následujících časových úseků: období 1918 - 1938 ("první republika"), krátké období od Mnichova do nacistické okupace 1. říjen 1938 - 15. březen 1939, dále období okupace a války 1939 - 1945. V letech 1945 - 1947 dochází k obnově Československa, v letech 1948 - 1989 bylo Československo socialistickým státem. Léta 1918 - 1938 znamenala pro tisk podmínky demokratického státu, který ve své ústavě z roku 1920 uplatnil principy občanské společnosti formulované zejména americkou a francouzskou revolucí. Pro tisk byla rozhodující zaručená svoboda slova a tisku. Cenzurní praxe byla realizována ministerstvem vnitra, projevila se zabavováním (konfiskací) článků, případně zastavením listu, pokutami a tiskovými opravami. Vcelku však byla svoboda tisku na úrovni demokratické republiky.

V době první republiky se prohloubilo propojení ústředních deníků s příslušnými politickými stranami. Agrární strana vydávala Venkov, večerník Večer a regionální tisk. Hlavní listy agrárníků vydávaly Čs. tiskárenské a vydavatelské podniky Novina. České finanční kruhy byly spojovány s Československou národní demokracií, jejímž deníkem byly Národní listy, vydávaly je Pražské akciové tiskárny, kterým finančně vypomáhala Živnobanka.

Československá strana lidová vydávala Lidové listy, koncern Čs. akciová tiskárna. Vlivným deníkem Československé sociálně demokratické strany bylo Právo lidu. Československá strana národně socialistická vydávala České slovo, které bylo jedním z listů úspěšného tiskového koncernu Melantrich. Výsledkem politické diferenciací v sociální demokracii bylo zahájení vydávání Rudého práva v září 1920, které se stalo tiskovým orgánem marxistické levice, později Komunistické strany Československa. Z dalších deníků je třeba připomenout Národní politiku, která byla orientována na Národní demokracii, projevoval se u ní vliv bulvárních praktik masového tisku. Legionářský deník Národní osvobození usiloval o nezávislost, myšlenkově se orientoval na Masaryka a Beneše. Po celou dobu meziválečné existence stál v čele Národního osvobození dr. Lev Sychrava. Již uvedené Lidové noviny se v období první republiky více přiblížily do Čech, staly se moderním listem, který vědomě usiloval o nadstranickost, nezávislost. Lidové noviny byly novinami národními, českými, ale zároveň sledovaly světové vývojové tendence, byly to noviny evropského kvalitativního formátu. Mezi předními tvůrci těchto novin byli šéfredaktoři Arnošt Heinrich, Karel Z. Klíma, Eduard Bass, spisovatel a redaktor Karel Čapek, vynikající soudničkáři - spisovatelé Rudolf Těsnohlídek a Karel Poláček. Lidové noviny byly hluboce ovlivněny filozofií T. G. Masaryka a politikou Hradu. Na Hrad a Masaryka se orientoval i Ferdinand Peroutka, který byl šéfredaktorem kulturně politické revue Přítomnost.

Vedle českého tisku vycházel i tisk německý, slovenský, maďarský, ukrajinský a polský. Z německého tisku je třeba připomenout Prager Tagblatt, který byl nazýván současníky „středoevropskými Times“, liberální list dosahující nákladu až 100 000 výtisků, byl hojně čten i v okolních zemích, v Německu (Sasku a Bavorsku), Rakousku, Maďarsku a Polsku. Z německého stranického tisku byl důležitý list německé sociální demokracie Sozialdemokrat, němečtí agráři vydávali Deutsche Landpost. Henleinovci zahájili vydávání svého deníku Zeit v roce 1935.

Na Slovensku agráři (od roku 1922 slovenští agráři byli součástí celostátní Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) vydávali Slovenský denník, mezi jehož spolupracovníky byli politici Vavro Šrobár a Pavol Blaho, dále spisovatelé a publicisté Ján Hrušovský, Jozef Gregor-Tajovský, Hana Gregorová, ale i představitelé socialistického

realismu Ján Poničan, Ladislav Novomeský, Daniel Okáli. List měl svého zpravodaje v Praze - Rostislava Korčáka. Hlavním tiskovým orgánem sociální demokracie na Slovensku byly Robotnické noviny. Slovenská národní strana vydávala Národné noviny. Významnou osobností těchto novin byl Štefan Krčméry, publicista, spisovatel a překladatel. Tiskovým orgánem Komunistické strany na Slovensku byla Pravda chudoby, od roku 1925 pod titulem Pravda jako deník. Nejpozoruhodnější osobností slovenské komunistické žurnalistiky v meziválečném Československu byl Ladislav Novomeský. Hlinkova Slovenská ľudová strana vydávala v Ružomberoku týdeník Slovák, který se přestěhoval do Bratislavy, kde se stal deníkem.

Koncem dvacátých let vznikl tiskový koncern Tempo (Jiří Stříbrný), který vydával bulvární tisk - deníky Polední list, Expres, Večerní list, Nedělní list a Pondělní list. V Tempu vycházel i románový týdeník Večery pod lampou.

Československo jako nový stát ve střední Evropě vybudovalo i nové národní mediální instituce. V říjnu 1918 začala pracovat Československá tisková kancelář, od roku 1923 vysílal Radiojournal-Československé zpravodajství radiotelefonické. Radiojournal pracoval s postupnou sílicí podporou státu.

Významné osobnosti československé žurnalistiky v letech 1918 - 1938

České země

Arnošt Heinrich (1880 - 1933), redaktor Času, od roku 1904 v redakci Lidových novin, 1930 - 1933 šéfredaktor LN, postupně získával vynikající literáty a vědce pro spolupráci s Lidovými novinami.

Eduard Bass (1888 - 1946), v letech 1921 - 1942 redaktorem Lidových novin, od roku 1933 šéfredaktor, uznávaný fejetonista, prozaik (Klabzubova jedenáctka, Cirkus Humberto, Lidé z maringotek).

Karel Zdeněk Klíma (1883 - 1942), od roku 1923 v redakci Lidových novin, 1927 - 1930, 1939 šéfredaktor LN, 1930 - 1938 šéfredaktor Českého slova, vynikající úvodníkář, politický komentátor, divadelní referent.

Karel Čapek (1890 - 1938), spisovatel, žurnalista, dramatik a překladatel. Čapek pracoval v Národních listech v letech 1917 - 1921, od roku 1921 redaktor Lidových novin. Vynikající fejetonista, autor politických úvah, cestopisných črt. Patřil k okruhu T. G. Masaryka, v letech 1928 - 1935 vydal tři svazky Hovorů s TGM. Z cest do ciziny vytěžil cestopisné causerie (Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever (1923 - 1936). Ve 30. letech se postavil proti fašismu - román Válka s mloky (1936), dramata Bílá

nemoc (1937), Matka (1938). Výbory jeho novinářských prací - Jak se co dělá. Sloupky (Praha 1973), Na břehu dní (Praha 1966).

Milena Jesenská (1896 - 1944), novinářka, spisovatelka a překladatelka, byla redaktorkou Tribuny, Národních listů, Lidových novin. Zpracovávala ženskou problematiku a vedla módní rubriky, uznávaná fejetonistka - Cesta k jednoduchosti (1926), Člověk dělá šaty (1927). 1938 - 39 redaktorka Přítomnosti. Proslula jako adresátka dopisů Franze Kafky (Dopisy Mileně, Praha 1968).

Ferdinand Peroutka (1895 - 1978), novinář a spisovatel, 1919 - 1924 redaktor deníku Tribuna, 1924 - 1939 šéfredaktor kulturně politické revue Přítomnost. Filozicky pragmatik, politicky zastával pozice hradu a názory T. G. Masaryka. Usiloval vždy o „odstup“ nezávislého novináře. Autor rozsáhlého díla o počátcích ČSR - Budování státu (4 díly, 1933 - 1938), odpůrce nacismu, vězněn v Buchenwaldu a Dachau. V letech 1945 - 1948 šéfredaktor Svobodných novin, 1948 šéfredaktor revue Dnešek. Poukazoval v letech 1946 - 1948 na totalitní tendence ve vývoji Československa. Od roku 1948 v exilu, 1951 - 1961 řídil československé vysílání Svobodné Evropy.

Rudolf Halík (1881 - 1960), žurnalista agrárního tisku, dlouholetý šéfredaktor listu Havlíčkův kraj, v letech 1938 - 1942 šéfredaktor deníku Venkov, člen představenstva agrární strany, organizátor agrárního tisku.

Jaroslav Durych (1886 - 1962), spisovatel, básník, esejista a publicista ovlivněný myšlenkami katolického konzervatismu, působil i jako lékař, vrcholem jeho literárního díla je třídílný román Bloudění (1929) a soubor povídek Rekviem (1930). Redigoval kulturně politický čtrnáctideník Rozmach 1927, literární revui Akord (1927 - 1932), od počátku 20. let fejetonistou ústředního deníku lidovců - Lidových listů.

Jan Čep (1902 - 1974), spisovatel, překladatel a esejista katolické orientace, publikoval v časopisech Akord, Cesta, Řád, po roce 1948 emigroval, v letech 1951 - 1955 redaktorem Svobodné Evropy v Mnichově, jinak její pařížský dopisovatel. Z díla - povídky Dvojí domov (1926), román Hranice stínu (1935), eseje O lidský svět. Rozhlasové úvahy (1955), Samomluvy a rozhovory (1959), Sestra úzkost (1975).

Josef Stivín (1879 - 1941), významný sociálně demokratický novinář, vstoupil v roce 1907 do redakce Práva lidu, předtím redigoval Dělnické listy, které vycházely ve Vídni (1904 - 1907), šéfredaktor Práva lidu v letech 1911 - 1938, organizátor socialistického tisku, usiloval o přeměnu Práva lidu v moderní list. Politický pragmatik, 10 let předseda poslanecké sněmovny ČSR.

Gustav Winter (1889 - 1943), novinář a překladatel, v letech 1920 - 1938 zahraniční

zpravodaj Práva lidu z Paříže, vynikající znalec a komentátor zahraniční politiky, zejména problematiky Francie a Španělska - Státníci dnešní Francie (1927), Kniha o Francii (1930), Don Quijote na rozcestí (1935).

Julius Fučík (1903 - 1943), komunistický novinář, literární a divadelní kritik, redaktor a šéfredaktor Tvorby, dále Rudé právo a Haló noviny. Své zážitky z nacistického věznění popsal ve světoznámé Reportáži psané na oprátce. (Fučík J., Reportáž psaná na oprátce. První, úplné kritické a komentované vydání. Připravil F. Janáček a kol., Praha 1995).

Kurt Konrad (vl. jménem Kurt Beer, 1908 - 1941), komunistický novinář, historik a literární kritik, působil v Tvorbě, Rudém právu a Haló novinách. Autor významných historických prací Španělské revoluce (1937), Svoboda a zbraně (1949), výbor článků z let 1920 - 1938 Na prahu války (1951).

Z německé žurnalistiky v meziválečném Československu vynikli česko-německý žurnalista Arne Laurin, Egon Erwin Kisch a Max Brod.

Arne Laurin (vl. jménem Arnošt Lustig, 1889 - 1945), v letech 1921 - 1938 šéfredaktor oficiálního reprezentativního listu Československa Prager Presse, zabýval se historií žurnalistiky a vydal 4 katalogy publikací o novinách a novinářství, v roce 1938 emigroval do USA, odpůrce nacismu.

Egon Erwin Kisch (1885 - 1948). Pražský rodák patří k pražské německé židovské literatuře. Začínal v Prager Tagblattu, po té v Bohemii, kde byl do roku 1914. Jako mladý žurnalista proslul pražskými fejetony (Temnou Prahou, 1904), evropský ohlas zaznamenala investigativní reportáž Případ šéfa generálního štábu Redla (Berlin 1924). V roce 1923 vydal antologii Klasický žurnalismus. Z Německa vyjžděl jako uznávaný levicový žurnalista, přesvědčený komunista, za cestopisnými reportážemi, které dosáhly světového ohlasu - Caři, popi, bolševici (1927), Americký ráj (1930), Tajná Čína (1933). Od roku 1933 žil opět v Československu (vypovězen z nacistického Německa v březnu 1933). V roce 1937 vydal Přistání v Austrálii, před nacisty emigroval do Mexika, zde vznikla kniha reportáží Objevy v Mexiku (1945). Označení „zuřivý reportér“ vyjadřuje jeho žurnalistický význam.

Max Brod (1884 - 1968), pražský rodák, příslušník německé židovské literatury, přítel Franze Kafky. Po vzniku ČSR působil jako divadelní a hudební kritik deníku Prager Tagblatt v letech 1924 - 1939, po roce 1939 žil v Palestině. Vydal biografii Kafky (1937), propagoval Haška a Janáčka. Významná je jeho memoárová práce Život plný bojů (Praha 1966). Brod je i autorem první monografie o Janáčkově (Leoš Janáček. Život a dílo, Praha 1924).

Tisk v okupovaném Československu 1939 - 1945

Již v říjnu 1938 bylo zastaveno vydávání komunistického tisku. Práva lidu (sociální

demokracie) bylo od 1. 1. 1939 vystřídáno novým titulem - Národní práce (1939 - 1945). Zanikla Prager Presse, list vydávaný za podpory ministerstva zahraničí k informaci o Československu (šéfredaktor Arne Laurin), zanikly německé antifašistické listy. O tiskové politice rozhodovali po Mnichovu novináři agrárníckého tisku v čele se šéfredaktorem Venkova dr. Rudolfem Halíkem. Hlavním nástrojem řízení tisku pomnichovské vlády a následující vlády protektorátní a Úřadu říšského protektora byla cenzura. Rozhodujícím místem pro řízení tisku se stal tiskový odbor v kulturně-politickém oddělení Úřadu říšského protektora, vedoucím tohoto odboru byl přesvědčený nacist Wolfgang Wolfram von Wolmar. Zavedeny byly pravidelné tiskové konference, byly systematicky vydávány pokyny, výstrahy určené prostřednictvím šéfredaktorů jednotlivým listům a novinářům. Od ledna 1942 byla Heydrichem nařízena v protektorátu správní forma, tisk byl následně řízen Úřadem lidové osvěty, který byl v červnu roku 1942 sloučen s ministerstvem školství a lidové osvěty, v jehož čele byl obávaný kolaborant Emanuel Moravec. Po příchodu Heydricha a po jeho smrti se zpřísnily podmínky pro protektorátní tisk a vzrostla i perzekuce českých novinářů. V období okupace byli zatýkáni žurnalisté známí svými antifašistickými postoji, většinou se také zapojili do ilegální odbojové činnosti. Řada žurnalistů byla následně popravena nebo trpěli a zahynuli v koncentračních táborech. Stejně krutá byla rasová perzekuce postihující židovské novináře. Mezi oběťmi nacistické genocidy nalézáme žurnalisty různých politických názorů, které spojoval jejich protinacistický postoj: Julius Fučík, Kurt Konrád, Jožka Jabůrková, Hugo Vávra, Milena Jesenská, Zdeněk Schmoranz, Jaroslav Šimsa, Evžen Rošický, Karel Poláček, Jiří Pleskot, František Kocourek, Wolfgang Jankovec, Alfred Fuchs, Zdeněk Bořek-Dohalský a další (Publikace Nebylo bezejmenných, Praha 1986, přináší portréty 200 československých žurnalistů, kteří zahynuli na nacistických popravištích a v koncentračních táborech). Jejich smrt nebyla náhodná, byla součástí nacistické genocidy pokrokové československé inteligence.

Z českých deníků se do konce války udržely pouze tyto: Lidové listy, Lidový deník, Národní politika, Národní práce, Národní střed, Polední list, Večerní České slovo, Venkov, Nová doba (Plzeň), Lidové noviny (Brno) a Moravské noviny (Brno). Český protektorátní tisk byl pod přísnou kontrolou nacistů a českých kolaborantů.

Lidové a národní soudy po roce 1945 odsoudily řadu kolaborujících novinářů. Mezi představitele odsouzené „sedmičky“ předních protektorátních aktivistických novinářů - kolaborantů patřili Vladimír Krychtálek, Jaroslav Křemen, Karel Werner, Emanuel Vajtauer, Jan Ryba, Václav Crha a Karel Lažnovský. Karel Lažnovský (šéfredaktor Českého slova) zemřel v roce 1941.

Vedle lavírujícího a kolaborujícího nacisty trpěného a využívaného českého tisku existoval ilegální antifašistický tisk. Příklady ilegálního tisku jsou časopisy V boj (1939 - 1941), Český kurýr (1939 - 1942). Vedle těchto nekomunistických časopisů existoval komunistický tisk, zejména opakovaně vydávané ilegální Rudé právo.

Do exilu odešla řada žurnalistů, v zahraničí vycházely časopisy československého zahraničního odboje. V Anglii byl vydáván Čechoslovák (1940 - 1945) navazoval na přílohu Čechoslovák v Anglii (1939 - 1940), což byla příloha časopisu Česko-slovenský boj (1939 - 1940), týdeník vydávaný ve Francii jako oficiální orgán Československého národního výboru. Komunisté ovlivňovali v Anglii vydávaný časopis Mladé Československo (1941 - 1942), později Nové Československo. První vojenským listem byly Naše noviny, cyklostylovaný deník vydávaný na anglické lodi Neuralis, když odcházeli českoslovenští vojáci z Francie. Na tento cyklostyl navázal deník Naše noviny (1940 - 1945), vydávalo londýnské ministerstvo obrany v letech 1940 - 1945. Ve Spojených státech byl vydáván časopis Svobodné Československo. Českoslovenští vojáci v SSSR začali v srpnu 1942 vydávat list Naše vojsko v SSSR, na konci roku 1944 vznikl deník 1. čs. armádního sboru Za svobodné Československo. Českoslovenští občané v SSSR vydávali jako politický list Československé listy (1943 - 1945).

Československý tisk v letech 1945 - 1989

I toto období má své vnitřní mezníky, jsou to léta: 1945 - 1947, období 1948 - 1989, toto období se člení na léta 1948 - 1967, 1968 - 1969, období 1969 - 1989, poslední dvacetiletí je označováno jako normalizační. Léta 1945 - 1947 byla naplněna úsilím o obnovu společnosti a obrodu novinářství. Okupace znamenala pro řadu novinářů nacistickou perzekuci, věznění a fyzickou likvidaci. Ti novináři, kteří byli nadále zaměstnáni v letech 1939 - 1945 v legálně působících novinách, byli pod přísnou cenzurou, měli pak možnost „přežít“ s rizikem nebezpečí kolaborace. Proto Košický vládní program výslovně uváděl: „Bude provedena důsledná očista v oblasti žurnalistiky, rozhlasu a filmu.“

Vydávání tisku spadalo pod ministerstvo informací, v jehož čele stál komunista Václav Kopecký, úkoly související s budováním nové struktury poválečného tisku zajišťoval tiskový odbor vedený přednostou dr. Františkem Bauerem. Řízení tisku ministerstvem informací bylo krokem k centrální kontrole tisku.

Hned v prvních květnových dnech začaly vycházet nové listy - Mladá fronta a Práce. Dále vycházely opět noviny, které nemohly vycházet za okupace - Rudé právo a Právo lidu.

Naopak zastaveny byly listy, které legálně za nacistů vycházely - např. Venkov, Národní politika. Samozřejmě zmizely kolaborační tiskoviny a fašistické a antisemitské časopisy -

Vlajka, Árijský boj. Odsouzeni byli novináři, kteří otevřeně kolaborovali, na základě „malého dekretu“ musela řada novinářů opustit své zaměstnání.

V letech 1948 - 1968 se změnilo vymezení poslání médií v důsledku ustavení autoritářského modelu sdělovacích prostředků po komunistickém převratu v únoru 1948. Bezprostředně po únoru 1948 bylo zastaveno 570 listů, redakce byly změněny obsahově i personálně. Po únoru 1948 odchází řada významných novinářů a spisovatelů do emigrace. Byli to např. Ferdinand Peroutka, šéfredaktor Svobodných novin a Dnešku, Pavel Tigrid, šéfredaktor lidoveckého Vývoje, Ivo Ducháček, šéfredaktor lidoveckého Obzoru, významní spisovatelé Jan Čep a Egon Hostovský.

Od tisku se v padesátých letech očekávala žurnalistika sloužící socialistickému režimu. Tisk byl soustavně usměřňován stranickými orgány. Obsah tisku určovaly zejména porady šéfredaktorů na ÚV KSČ. Usnesením č. 17 z 22. února 1953 ustavila vláda ČSR cenzurní úřad - Hlavní správu tiskového dozoru (HSTD), do roku 1955 tento úřad vytvořil systém předběžné cenzury. V důsledku činnosti tohoto úřadu se pak následně vytvářela vlastní novinářská autocenzura v žurnalistické praxi.

Na počátku šedesátých let, v roce 1961, vycházelo v ČSSR 17 340 600 výtisků, 931 titulů bylo vydáváno v českých zemích s nákladem 13 395 600 výtisků, 279 titulů bylo vydáváno na Slovensku s nákladem 3 945 000 výtisků. V této struktuře bylo 22 deníků, 637 časopisů, 108 okresních novin a 443 závodních časopisů. Od počátku 60. let probíhal proces liberalizace společnosti. Československá veřejnost se chtěla vyjadřovat k základním otázkám vývoje společnosti. Za atmosférou „tání ledů“ bylo poznání důsledků stalinismu, odhalení 20. sjezdu KSSS, zároveň probíhaly rehabilitace v Československu, které odkrývaly nezákonnost politických procesů z padesátých let. V časopisech, publicistických pořadech v rozhlasu a televizi se začaly objevovat rozsáhlé články a polemiky o politických procesech, zločinech stalinismu, arabsko-izraelské válce, o ekonomické reformě a nutnosti reformy politického systému v ČSSR. V těchto souvislostech např. v Literárních novinách zasahovala cenzura v roce 1967 celkem stočtyřicetjedenkrát.

Vývoj v Československu od ledna do srpna 1968 je nazýván „pražským jarem“. V tomto období se plně liberalizovaly podmínky pro působení tisku, došlo k nebývalému vzestupu české kultury (malá divadla, nová filmová vlna, vznik nových kulturních a politických časopisů). Proměna politického systému byla provázena personálními změnami, v lednu 1968 byl zvolen novým prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexandr Dubček, do funkce prezidenta byl zvolen 31. března 1968 generál Ludvík Svoboda, bývalý první tajemník a prezident Antonín Novotný odešel do politického ústraní.

Program „socialismu s lidskou tváří“ byl zformulován v Akčním programu KSČ z dubna 1968, který předpokládal pluralitní politický systém a naplnění občanských práv a svobod. Od dubna 1968 nepracovala cenzura, zákonem č. 84/1968 Sb. byla dne 26. června zrušena cenzura. Dne 27. června vyšel v Literárních listech, Práci, Mladé frontě a Zemědělských novinách manifest 2000 slov, který požadoval další urychlení demokratizačního procesu. Autorem textu byl spisovatel a žurnalista Ludvík Vaculík, který pracoval jako novinář v nakladatelství Rudé právo, v zemědělském týdeníku Beseda venkovské rodiny, v rozhlasu a od roku 1965 byl redaktorem Literárních novin. V době, kdy psal manifest, byl již uznávaným autorem románů Rušný dům (1963), Sekyra (1966). V Sekyře se kriticky vyrovnával s vlastní i společenskou iluzí o komunismu. Po roce 1969 ztratil občanské povolání, věnoval se nadále literatuře, zasloužil se o vydávání samizdatové literatury, zejména edice Petlice.. Napsal mimo jiné román Morčata (1973), prózu Český snář (1981) a řadu fejetonů, ve kterých kriticky hodnotil společenský vývoj, jeho fejetony jsou charakterizovány vynalézavým jazykem, humorem a filozofií „zdravého rozumu“. Život a dílo Ludvíka Vaculíka charakterizuje osud českých novinářů a spisovatelů, kteří byli v letech normalizace zbaveni svého občanského povolání a vstoupili do politické opozice. Vývoj v ČSSR ohrožoval politická vedení v Sovětském svazu a v dalších zemích Varšavské smlouvy. Proto bylo Československo 21. srpna 1968 okupováno vojsky Varšavské smlouvy. V době před 21. srpnem i po okupaci sehrály československé sdělovací prostředky roli integrující síly ve veřejnosti. Organizovaly odpor proti okupaci. Proto se museli již 26. srpna 1968 zavázat českoslovenští představitelé na jednáních v Moskvě, že zajistí pevné řízení médií, tedy, že obnoví cenzuru.

Normalizace. Léta 1969 - 1989

Normalizace je slovo, které zavedli stoupenci sovětské politiky po 21. srpnu 1968. Normalizace měla také znamenat rozsáhlou kontrolu veřejného života. Média byla v této politice na prvním místě. V roce 1969 bylo zrušeno 177 periodických časopisů. Vedle restrikce titulů došlo k zásadním personálním změnám v redakcích. Nové vedení Svazu novinářů vyloučilo nejdříve přední žurnalisty, kteří se plně angažovali pro „socialismus s lidskou tváří“, byli to např. Jiří Dienstbier, Čestmír Suchý, Věra Šťovíčková, Jiří Hanák, Ludvík Vaculík, Vladimír Škutina, Stanislav Haštaba, Zdeněk Fořt. Novinářskou profesi muselo opustit 479 novinářů, na počátku 70. let, při výměně novinářských legitimací bylo vyloučeno ze Svazu novinářů celkem 800 novinářů. Do exilu odešlo po srpnu 1968 165 novinářů.

Na řízení tisku se podílely zejména Federální úřad pro tisk a informace a Český úřad pro tisk

a informace. Rozhodující pokyny dostávali šéfredaktoři na poradách s příslušným tajemníkem a pracovníky oddělení hromadných sdělovacích prostředků ÚV KSČ. Normalizační období představuje 20 let. Od Helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jejímž signatářem bylo i Československo (1975), a následné ratifikaci Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1976) se otevřel prostor pro opozici i v Československu. Právě občanská a lidská práva se stala základem prohlášení Charty 77. Občané sdružení kolem Charty 77 vydávali řadu samizdatů. Vedle oficiálního tisku se otevíral prostor pro opoziční tisk. V letech 1978 - 1990 byl vydáván Bulletin Informace o Chartě 77 (Infoch), od roku 1987 vycházely samizdatové Lidové noviny, v letech 1988 - 1989 byl tištěn magazín SPUSA - časopis pro kulturu a aktivity Společenství přátel USA, od počátku roku 1989 vycházel samizdat Sport. V roce 1989 zahájily vydávání Zpravodaj Hnutí za občanskou svobodu, Bulletin Nezávislého mírového sdružení, Dialog (časopis pro politiku reformně komunistického směru). Alternativní kulturu reprezentovaly samizdaty Magazín Revolver Revue, Časopis Vokno, Jazzstop. K redaktorům a autorům samizdatu patřili Václav Havel, Jiří Dientsbier, Václav Benda, Petr Uhl, Ludvík Vaculík, Petruška Šustrová, Jiří Hanák, Rudolf Zeman, Egon Bondy, Ivan M. Jirous, Jáchym Topol, Milan Knížík, Pavel Bratinka, Martin Palouš, Martin Šimečka a další. Samizdat získal větší ohlas na konci 80. let. Jeho úspěch prohlubovaly opakované citace ve vysílání rozhlasových stanic Svobodná Evropa a Hlas Ameriky.

Samizdat byl do určité míry ovlivňován i činností exilových časopisů, které vycházely zejména v západní Evropě a USA. Dlouhodobě působily zejména revue Svědectví (Paříž) a v Římě vycházející časopis Listy. Svědectví vydával Pavel Tigrid (vl. jménem Schönfeld), který zahájil žurnalistickou činnost před rokem 1938 jako redaktor Studentského časopisu, za války byl hlasatelem a redaktorem československého vysílání v BBC, po válce působil v lidoveckém tisku, po odchodu do exilu byl v letech 1951 - 1952 programovým ředitelem čs. vysílání Svobodné Evropy, po pobytu v USA, kde založil v roce 1956 Svědectví, vydával revui v letech 1960 - 1990 v Paříži. Vydal řadu knih - Marx na Hradčanech (1960), Politická emigrace v atomovém věku (1968), Pražské jaro (1988), Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu (1988). Vydavatelem levicově orientovaného časopisu Listy byl v Římě Jiří Pelikán, který byl v letech 1955 - 63 předsedou Mezinárodního svazu studentstva, v letech 1963 - 1968 zastával funkci ústředního ředitele Československé televize.

Od roku 1985 v souvislosti s politikou „glasnosti“ M. S. Gorbačeva se objevily požadavky kritické žurnalistiky a naplňování občanských a lidských práv i v československém tisku.

Nejdříve to bylo „mezi řádky“, na sklonku 80. let požadovali zásadní změny ve společnosti i redaktoři takových periodik jako byla Mladá fronta, Svobodné slovo nebo časopisů - Mladý svět, Technický magazín. Naprosto otevřeně psaly studentské časopisy vydávané na vysokých školách.

Myšlenky demokracie, politické plurality, naplňování občanských a lidských práv, které rozšiřovaly občanské iniciativy, tedy politická opozice, se staly v listopadu 1989 programem většiny československé veřejnosti.

Období let 1948 - 1989 z hlediska historie médií stojí ještě před badateli. Chybí analytické studie o jednotlivých listech a časopisech, monografie věnované významným žurnalistům. Vždyť některé časopisy (Mladý svět, Literární noviny, Technický magazín, Věda a technika mládeži, ABC, Kulturní život) se staly místem, kde se formovaly žurnalistické osobnosti a hledaly nové formy novinářské práce. V celém poválečném vývoji se objevují pozoruhodné časopisy a oblasti žurnalistické práce, kde bylo dosahováno vynikajících autorských výkonů. Z luna stranického tisku vzešly takové osobnosti, jako byl československý novinář Ladislav Mňačko (Opožděné reportáže, Smrt si říká Engelchen, Jak chutná moc), který ve svých reportážích zobrazil společenské deformace způsobené stalinismem. Méně známá je společenská kritika z pera Lenky Haškové (Obžalovaný), na stránkách Rudého práva působil vynikající zahraničně politický komentátor Jiří Hochman, tamtéž publikoval ekonomický redaktor Zdislav Šulc. Líhni vynikajících redaktorů byl týdeník Mladý svět, ke působili Rudolf Křesťan, Karel Hvíždala, Eda Kriseová, Josef Velek, Josef Klíma, Radek John a další. Na stránkách Mladé fronty psali Karel Pacner o vědě a kosmonautice a o sportu Václav Pacina. Vůbec sport měl řadu vynikajících žurnalistů - František Steiner (Lidová demokracie), Václav Pacina (Mladá fronta), Ivo Urban (Rudé právo) a samozřejmě i Ota Pavel (Československý voják).

Kritika autoritářství a totalitních tendencí ve společnosti silně zaznívala z literárních časopisů, takové byly Literární noviny (Antonín J. Liehm, Ludvík Vaculík), Host do domu (Jan Skácel a Milan Uhde) či generační časopis Tvář. Celá desetiletí zaznamenávali mimořádný ohlas v Československu cestovatelé a významní publicisté Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund.

Období let 1948 - 1989 v médiích stojí před důkladným badatelským zpracováním.

15. Rozhlas

Od prvního desetiletí 20. století se rozvíjí pravidelné rozhlasové vysílání. První pokusné rozhlasové vysílání realizovali v roce 1903 dánský vynálezce Valdemar Poulsen a americký

konstruktér Reginald A. Fessenden. Fessendenův hudební a slovesný program odvysílala 24. prosince 1906 stanice Brant Rock v americkém státě Massachusetts, toto datum je pokládáno za počátek rozhlasového vysílání jako veřejného média. Pravidelné rozhlasové vysílání zahájila jako první americká stanice KDKA společnosti Westinghouse v East Pittsburghu 2. 11. 1920, tehdy vyhlásila výsledky amerických prezidentských voleb.

V Evropě se uskutečnily první pokusy s rozhlasem před 1. světovou válkou, v Německu v roce 1913 a v Praze na Vysoké škole technické též v roce 1913. Jako první začala pravidelně provozovat rozhlasové vysílání v Evropě v listopadu 1922 BBC - British Broadcasting Corporation. Jako druhá začala vysílat česká stanice - Radiojournal a to 18. května 1923. Rozhlas se rychle rozvíjel v USA v době před II. světovou válkou. V Evropě byl největší rozvoj rozhlasu po II. světové válce, ale již tato válka zaznamenala velký zájem o zahraniční vysílání v nacisty okupované Evropě.

Soukromá akciová společnost Československé zpravodajství radiotelefonické vznikla 7. června 1923, byla přejmenována v červenci téhož roku na Radiojournal. Od roku 1925 měl stát 51 % podílu na společnosti. Rozhlas postupně zakládal po Praze i další stanice v Brně (1924), Bratislavě (1926), Košicích (1927) a v Moravské Ostravě (1929). Radiojournal zajišťoval zpravodajství, které bylo dodáváno ČTK, vzdělávací a osvětové pořady. V roce 1925 se uskutečnil první přenos divadelního představení, v roce 1926 se realizoval přenos fotbalového utkání, téhož roku proběhl i přenos ze všesokolského sledu, tento přenos je považován za zrod rozhlasové reportáže. Od roku 1933 působí rozhlas v budově na Vinohradské třídě, od roku 1936 vysílá Radio Praha - zahraniční vysílání. V období okupace byl rozhlas začleněn do říšskoněmeckého rozhlasu. V okupovaném Československu byl velký zájem o zahraniční vysílání, do Němci obsazené vlasti se vysílalo česky z Londýna - české vysílání BBC, z Ameriky a z Moskvy. Vysílání bylo organizováno ve spolupráci s československým zahraničním odbojem.

Po osvobození Československa byl vývoj rozhlasu obdobný již popsanému vývoji tištěných médií. Televizní vysílání bylo poprvé v Československu veřejně předvedeno na Mezinárodní rozhlasové výstavě MEVRO v roce 1948, vysílání pravidelné pro veřejnost začíná v roce 1953. Televize byla v letech 1953 - 1957 součástí Československého rozhlasu, pak se teprve konstituovala samostatná organizace Československá televize. Televize odvedla rozhlasu část posluchačů a rozhlas hledal své specifické formy uplatnění - zkvalitnil zahraniční zpravodajství, využíval kontaktní pořady - Mikroforum, Vinárna u Pavouka, Písničky s telefonem.

V šedesátých letech působili např. v rozhlasu v redakci mezinárodního života Jiří Dienstbier,

Jiří Hanák, Věra Šťovíčková, Milan Weiner. Skvělá byla i redakce sportovní, která navazovala na práci legendárního rozhlasového reportéra Josefa Laufra, mezi sportovními redaktory vynikali Stanislav Sigmund, Karel Malina, Václav Svoboda, Gabo Zelenay. Vedle zmíněného Laufra byl další významnou osobností rozhlasu František Gel (vl. jménem Feigel, 1901 - 1972), redaktor předválečných Lidových novin, kde zajišťoval soudní síň, dále působil v melantrišském tisku, v období války byl válečným zpravodajem československých vojsk na Západě. Slavný se stal svým zpravodajstvím z norimberského procesu. V letech 1955 - 1969 přednášel na Univerzitě Karlově na fakultě osvěty a novinářství.

Normalizace znamenala odchod zkušených redaktorů - Jiřího Dienstbiera, Věry Šťovíčkové, Jana Petrána, Jaroslava Jírů a dalších. Účast na rozhlasovém vysílání v srpnových dnech roku 1968, kdy se rozhlas jednoznačně postavil proti okupaci Československa, vedla v roce 1969 k rozsáhlému propouštění, nejen redaktorů, ale i vedoucích pracovníků a techniků. Pro většinu rozhlasových zaměstnanců, zejména redaktorů, znamenala výpověď i následný faktický zákaz výkonu povolání.

Jedním z důsledků roku 1968 byla emigrace 68 rozhlasových pracovníků. Byli to např. publicisté Sláva Volný, Richard Ernest, režiséři Pavel Pecháček a Danica Kostová, korespondenti Karel Jezdinský a Vilém Fuchs. Sláva Volný, Karel Jezdinský a Pavel Pecháček se prosadili v exilu v rozhlasovém vysílání stanice Svobodná Evropa. Radio SE, Hlas Ameriky a československé vysílání BBC měly vysokou poslechovost. Velký ohlas u českých a slovenských posluchačů vyvolaly nejen informace ze světa, ale i zprávy o vnitropolitickém vývoji Československa. Hlas Ameriky, Svobodná Evropa a BBC podporovaly úsilí o demokratizaci Československa, zaujaly rychlostí a přesností informací z domácí politické scény.

V sedmdesátých letech se rozhlasové vysílání reorganizovalo, vznikl zpravodajský okruh Hvězda, zorganizovaly se i okruhy Praha a Bratislava, vznikly vzdělávací a umělecké programy Vltava a Děvín.

Po roce 1989 je zajištěna ústavou a dalšími zákony svoboda slova, tisku a právo na informace. Zároveň se vytvořil duální systém rozhlasového vysílání. Vedle veřejnoprávního Českého rozhlasu (ČRo) existuje více než 70 soukromých rozhlasových stanic.

(Rozsáhlý výklad o historii rozhlasu včetně období socialismu obsahuje kniha Od mikrofonu k posluchačům. Z historie osmi desetiletí českého rozhlasu, Český rozhlas, Praha 2003, 667 s.)

